

ily cere-
cahier

over leven
sander turnhout

ily cere- cahier 39
a part of:

SANDER TURNHOUT

Over leven

Wat uitsterven
ons kan leren over
natuurherstel

KNNV UITGEVERIJ

Dwergjuffer

De verspreiding van sommige soorten zegt soms ook iets over ons zoekbeeld. Dat is waarnemersjargon voor hoe wij geleerd hebben te kijken. Een mooi voorbeeld is de herontdekking van de dwergjuffer (*Nehalennia speciosa*). De dwergjuffer is zo klein en gedraagt zich zo a-typisch dat hij door libellen-onderzoekers snel over het hoofd gezien wordt. Lang hebben we gedacht dat deze soort uit Nederland verdwenen was – met alleen historische vondsten uit 1903 en 1905 – maar het is goed mogelijk dat we de soort honderd jaar over het hoofd gezien hebben.

De historische meldingen bij de Sint-Jansberg in Noord-Limburg werden gedaan door vliegenonderzoeker De Meyere. En ook bij hedendaagse experts komt het voor dat tijdens een entomologische studiereis naar Oost-Europa de dwergjuffer wordt gespot door een vliegenvanger die – te midden van libellen-experts – toch op een net andere manier om zich heen kijkt. De dwergjuffer is kleiner dan bijvoorbeeld een slanke roofvlieg zoals *Leptogaster cylindrica* en dan is het goed voorstelbaar dat juist een vliegenvanger eerder een dwergjuffer spot dan een libellenonderzoeker.

De sensationele herontdekking van dit beest in 2016 ondersteunt dat idee. Het is een klassieke 'blow-up'. In de beroemde film van Michelangelo Antonioni zet een modefotograaf onbedoeld een moord op de foto, wat hij thuis pas ontdekt als hij de negatieven ontwikkelt. De eerste dwergjuffer die in Nederland na meer honderd jaar afwezigheid werd gezien, is een vergelijkbaar geval. Gerard Dutmer, beroemd libellenonderzoeker en schrijver van veldgidsen – iemand die zijn soorten goed kent, wil ik daarmee zeggen – wilde een koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*) op de foto zetten en pas door de zoeker van zijn digitale spiegelreflexcamera ontdekte hij een dwergjuffer op de achtergrond. Dat is de blow-up: de keuze van het kader bepaalt mede wat je ziet.

Dwergjuffers zijn klein en weinig mobiel. Ze houden zich veilig verstopt in de zeggemoerasjes waar ze wonen. Door vervuiling, ontwatering en het wegvallen van kwel is geschikt leefgebied op nog maar een paar plekjes in Nederland aanwezig. Maar het verhaal van de herontdekking laat zien dat

het toch mogelijk is dat het beest op zulke plekken voorkomt. Simpelweg omdat je er zo makkelijk overheen kijkt. Ook zijn de beesten mobieler dan we lang dachten. Door onderzoekers is beschreven dat ze soms direct na het uitsluipen of aan het eind van de dag recht omhoog vliegen om zich dan door de wind mee te laten voeren. Er is opvallend weinig genetische variatie tussen de verschillende populaties in Europa, die toch ver uit elkaar liggen. Dus het vinden van dwergjuffers op nieuwe plekken is altijd mogelijk. Toch is het ook reëel dat de dwergjuffer weer uit Nederland gaat verdwijnen. We kennen één populatie, maar het leefgebied staat onder druk en de aantallen zijn laag. Sommige jaren worden ze helemaal niet gezien: vorig jaar niks, dit jaar wel weer eentje. Het blijft balanceren op slap koord.

In de praktijk van het doen van natuurwaarnemingen en het valideren ervan worden met enige regelmaat meldingen gedaan van dwergjuffers maar dat blijken na controle toch altijd vrouwtjes van tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*) te zijn. Die zijn ook klein en iel maar dwergjuffer is toch echt nog veel kleiner. Een melding is niet genoeg, het is pas zo als je het kunt bewijzen, bij voorkeur met een foto.

Waar de dwergjuffer in Nederland precies voorkomt, vertellen we niet, want behalve waterkwaliteit vormt de natuurtoerist helaas ook een reële bedreiging voor het voortbestaan van deze soort. Behalve waarnemers en onderzoekers zijn er onder de natuurliefhebbers ook soortenjagers. Dat zijn mensen die zo veel mogelijk verschillende soorten willen zien zoals andere mensen postzegels of muntjes verzamelen. Sommige van deze jagers – niet allemaal maar sommige dus wel – vinden het zo belangrijk om een zeldzame soort te kunnen ‘scoren’ dat ze onbedoeld het leefgebied vertrappen. En misschien gaat het niet eens over ‘sommige jagers’ maar over sommige waarnemers in sommige omstandigheden. Persoonlijke morele afwegingen zijn niet constant en niet consequent.

Toch is het een wonderlijke commodificatie van natuur waarbij natuurliefhebbers de natuur tot verzamelobject maken. Het bijzondere van dit object is dat het niet-materieel van aard is: de waarneming is vergankelijk. Je hebt een beest gezien en dat vliegt dan weer weg. En toch is er iets veranderd. Je bent niet langer zomaar iemand, je bent iemand die een dwergjuffer gezien heeft. Veel wetenschappers denken dat het doen van waarnemingen gaat om

het verzamelen van data. Dat gebeurt natuurlijk ook, maar waarnemen is ook transformatief. Mensen die vogels gaan kijken worden vogelaar. Net als mensen die boeren, boer zijn. Het doen van een bijzondere waarneming, maakt je bijzonder. Je bent één van de weinigen die een dwergjuffer gezien heeft. Wauw. Zwijmel. Bijzonder. Ook die hang naar status kan – net als de status van geld – een bedreiging vormen voor de natuur. Natuur heeft niet zozeer een probleem met mensen, natuur heeft een probleem met ego.

WAT KUNNEN WE DOEN?

- De waterhuishouding herstellen.
- Verdroging tegengaan door betere landinrichting.
- Zeggemoerasjes met mooie kwel koesteren.
- Persoonlijk: goed om u heen blijven kijken en niet naar die éne plek gaan.

* Meer weten? Kijk op vlinderstichting.nl/libellen/overzicht-libellen/details-libel/dwergjuffer.

Voorkomen in Nederland

Status Rode Lijst

verdwenen

Zeldzaamheid

zeer zeldzaam

Inheems

ja

In Nederland nog te vinden in

één plek, ergens in Nederland

Aantallen

bedroevend laag

Grauwe kiekendief

Wie ooit de prooioverdracht van een grauwe kiekendief (*Circus pygargus*) heeft gezien, is verkocht. Gierzwaluwen (*Apus apus*) paren en slapen in de lucht en wat spreeuwen – en sommige andere vogels – laten zien aan het maken van vormen in de lucht mag een godswonder heten maar de prooioverdracht van een grauwe kiekendief is ook allemachtig prachtig. Elvira Werkman beschrijft het heel mooi in *De man op de dijk* – het verhaal van Ben Koks die ooit aan de wieg stond van de Werkgroep Grauwe Kiekendief, nu Kenniscentrum Akkervogels.

‘Ze cirkelen in de lucht, hij boven, zij onder,
zo’n twee meter ertussen, en dan... pats.
Prooioverdracht. Hij laat de muis vallen, zij
vangt hem feilloos op met haar poten omhoog.
Typerend voor kiekendieven.’

Als de jongen vliegvlug worden, krijgen ze het meteen aangeleerd. Er zijn niet zoveel mensen in Nederland die dit weleens in het veld gezien hebben en hun aantal zal vermoedelijk verder achteruitgaan. Dat heet ook wel ‘*extinction of experience*’. Niet alleen de soorten om ons heen verdwijnen in rap tempo, ook onze ervaringen met soorten sterven uit. Bolderende korhanen kun je al niet meer zien, baltsende kemphanen nog nauwelijks. Onze natuurervaring verarmt in rap tempo. Behalve de verarming van de natuur buiten, komen mensen er ook minder. Engels onderzoek laat zien dat kinderen in 1919 een actieradius hadden van 10 kilometer. Dat gaat rap terug naar één mijl in 1950 om verder te dalen naar 800 meter in 1979 tot 300 meter in 2007. Als je nu op één dag een das én een hert ziet, heb je al een topervaring in de natuur. Als je een wolf ziet, heb je geluk. Oog in oog staan met iets dat angst inboezemt, is een ervaring die we niet meer kennen. De angst is er nog wel, vooral op social media. In werkelijkheid heb je niets te vrezen wanneer je een wolf in het gezicht kijkt. Veel gevaarlijker zijn everzwijnen. Of koeien. Maar wat vooral gevaarlijk is, is ons onvermogen om gedrag van dieren op juiste wijze te interpreteren en er daarna dan ook nog op de goede manier op te reageren. *Extinction of*

experience maakt slachtoffers. Mensen zetten voor de foto hun kinderen op Schotse hooglanders in natuurgebieden en hebben geluk dat het gedomesticeerde dom gefokte beesten zijn die alleen nog iets van instinctief gedrag laten zien als ze net geworpen hebben. Aanvaringen met dieren worden in de regel veroorzaakt door stupide gedrag van mensen. Als je met een hooivork op een wolf afrent die klem zit, zal een wolf zich verdedigen. Met zulk gedrag kun je een theemutskater nog gevaarlijk krijgen. Omgekeerd maakt onze verdwenen ervaring ook slachtoffers in de natuur.

We besturen het beleid vanuit modellen maar niet vanuit op ervaring gebaseerde kennis over die natuur. Er was een tijd dat grauwe kiekendieven in elke provincie te vinden waren, met name op de heide en in de duinen. In de loop van de twintigste eeuw verdwenen ze en de meeste vogelaars hadden hem al opgegeven, toen ze in 1990 de Groningse akkers ontdekten als leefgebied. Dankzij de inspanningen van Ben Koks, laten we zeggen een bijzonder type landbouwadviseur, kregen ze de wind in de zeilen doordat boeren akkervogelbeheer uit gingen voeren waarbij de grond nu en dan braak ligt en nesten beschermd worden. Het werkte aanvankelijk goed maar het begint een beetje ingekapseld te worden in de modelmatige aanpak. De aantallen schommelen mee met de veldmuizen, heet het. Maar als je er door de ogen van de vogels naar kijkt, zie je dat schommelen betekent dat de vogels te veel afhankelijk zijn van één voedselbron. Er is jaarrond voedsel nodig, niet alleen muizen maar bijvoorbeeld ook sprinkhanen en reptielen.

En als je dat dan weet, dan moet je iets met die kennis doen. En voortdurend naar de vogels blijven kijken, want een soort als de grauwe kiekendief laat zien dat zij ook weer andere keuzes gaan maken naar gelang de omstandigheden veranderen. Iets dat aanvankelijk effectief lijkt, kan op termijn andere effecten krijgen. Om verzuring van de heide tegen te gaan hebben we jarenlang bekalkt. Dat hielp. Totdat we zagen dat er problemen ontstonden met fosfor. En toen we dat aanpakten werd manganum het nieuwe probleem. Zo iets wordt al snel te ingewikkeld voor natuurbeleid waar ze het liefste beleidsindicators willen hebben in drie kleuren: rood – oranje – groen. In zo'n simplificatie raak je makkelijk doel en richting kwijt. De grauwe kiekendief is volgens de Rode lijst ernstig bedreigd. Ze komen van 3 broedparen in 1985 en zitten nu op 62, wat neerkomt op een significante toename van 5% per jaar. Toch is de staat van instandhouding zeer ongunstig. Dat komt met name door de populatie-opbouw en het toekomstperspectief. De blauwe kiekendief (*Circus cyaneus*) is op de Rode Lijst slechts 'gevoelig', een veel lichtere – minder ernstige – categorie, maar is gekelderd van 140 broedparen in 1992 naar 8 in 2023. De staat van instandhouding is op alle beoordeelde aspecten zeer

ongunstig en de verwachtingen zijn dat ook deze vogel binnen afzienbare tijd uit Nederland zal verdwijnen.

Ik heb het niet te bewijzen vermoeden dat dit te maken heeft met *extinction of experience*. Complimenten aan u als lezer als u bovenstaande alinea door bent gekomen. Ik ben niet eens ingaan op verschillen in broedvogeltrends en trekvogeltrends en ik heb ook de beleidsstatus er buiten gehouden. Maar ook zonder die extra complicaties was het volgens mij al niet te volgen. Als je door de ogen van een dashboard naar de natuur kijkt, zie je het beleid overal falen, maar daar waar mensen in staat zijn om door de ogen van een vogel te kijken, kun je ergens komen. Mensen als Ben Koks, maar met hem gelukkig vele anderen, laten zien hoe het kan werken. De grootste uitdaging is vaak niet om de boeren of de bedrijven mee te krijgen, veel moeilijker is het meebuigen van instituties met hun versteende blikken en vaste procedures.

WAT KUNNEN WE DOEN?

- Vogelakkers en faunaranden ontwikkelen.
- Cultuurlandschap met bijbehorende landschapselementen herstellen.
- Vogelgebieden begrenzen in Natura 2000-gebieden zodat boeren zowel zekerheid als extra beloning krijgen.
- Bij mogelijke broedgevallen: contact opnemen met Grauwe Kiekendief Kenniscentrum Akkervogels.
- Persoonlijk: natuurgeletterdheid verbeteren, ambtenaren meenemen op veldwerk, naar boeren toegaan, vragen stellen en praten.

* Meer weten? Kijk op grauwekiekendief.nl.

Voorkomen in Nederland

Status Rode Lijst

ernstig bedreigd

Zeldzaamheid

zeldzaam

Inheems

ja

In Nederland nog te vinden in

Groningen, Noord-Friesland,
Flevoland

Aantallen

tientallen broedparen

Pruikzwam

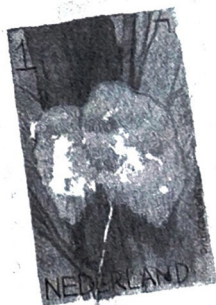
Er zijn géén paddenstoelen die enige wettelijke bescherming genieten en dat is best heel vreemd. Paddenstoelen zijn waanzinnig nuttige afvalopruimers en samenlevers en uit proefnemingen blijkt dat ze beschikken over uitstekende communicatieve vaardigheden en in het bezit zijn van een geheugen. Waar dan? Hoe dan?

Er zijn allerlei vormen van leven en er zijn al heel lang discussies gaande over hoe je die precies in moet delen. Op dit moment gaan wetenschappers ervan uit dat organismen met een celkern in te delen zijn in vier rijken: planten, dieren, schimmels en ééncelligen. Omdat we zelf dieren zijn, vinden we het dierenrijk het belangrijkste. Omdat we de niet-dieren niet zo goed begrijpen. Paddenstoelen hebben een ingewikkeld seksleven in vergelijking met dieren. Bij de hogere paddenstoelen kunnen er duizenden geslachten voorkomen. Of moeten we zeggen: genders? Voor deze genderdiversiteit bestaat geen goede terminologie. Sommige slijmzwammen – wat geen paddenstoelen zijn – kennen 720 ‘mating types’. Wij mensen kunnen ons daar maar moeilijk een voorstelling van maken. Sommigen van ons komen niet verder dan twee en in een mengeling van blasfemie en bluf beroepen ze zich dan nota bene op de natuur.

Onze preoccupatie met onszelf vertaalt zich in onze strategieën voor natuurbescherming. Niet alleen beschermen we veel meer zoogdieren dan, laten we zeggen, loopkevers maar we laten ook onze classificaties, definities en data over wat natuur eigenlijk is en hoe het ermee gaat, heel erg bepalen door dieren. De internationale Living Planet Index bijvoorbeeld, wordt gebaseerd op vogels, zoogdieren en amfibieën. De Nederlandse doet het al een stuk beter omdat er ook reptielen, dagvlinders, libellen en vissen worden meegeteld. Maar er zitten geen planten en geen paddenstoelen in – en ook nog steeds relatief weinig insecten. Dat heeft als gevolg dat problemen die te maken hebben met de bodem – stikstof en verdroging om maar eens twee grote te noemen – niet zo snel zichtbaar worden in deze statistieken. De mensen die die indicatoren maken, zijn zich daar goed van bewust en ze communiceren

actief over zowel de waarde als de beperkingen maar die nuances reizen lang niet altijd mee met de grafieken en de trendlijnen.

En dan wreekt zich het ontbreken. Paddenstoelen zijn een fantastisch goede en nauwkeurige indicator voor bodemkwaliteit maar we kijken er niet naar omdat het niet hoeft van de Habitatrichtlijn. Er worden 18 soorten paddenstoelen genoemd op de bijlage met typische soorten en er geldt een zorgplicht voor soorten op de Rode lijst maar het is Nederland staand beleid om zo min mogelijk aan natuurbescherming te doen en dan vallen paddenstoelen buiten de boot. In de praktijk halen we zelfs de wettelijke ondergrens niet omdat we geen rekening willen houden met anderen. Niet met andere mensen en niet met andere dieren die niet op ons lijken of ons bezit zijn zoals huisdieren of vee. Rekening houden met andere levende wezens uit andere rijken, is al helemaal een brug te ver.

Toch zouden we kunnen overwegen om voor paddenstoelen te zorgen, al was het maar uit wederkerigheid, omdat zij voor ons zorgen. We denken bij zoiets als koolstofvastlegging vaak aan bomen maar waar zouden die bomen zijn zonder schimmels? Wat zou er gebeuren als paddenstoelen ophouden met het verteren van organisch materiaal? Gelukkig zijn er eigenwijze natuurbeschermers. Sommige daarvan zetten zich in voor paddenstoelvriendelijk bermbeheer en paddenstoelvriendelijk bosbeheer. Dat is vaak tegen de klippen op roeien want naaldbossen staan te boek als waardeloze houtakkers. En op veel plekken moet je dan moeilijke afwegingen maken. Gaan we bos kappen om mooi open duinlandschap of heide te herstellen of proberen we bosontwikkeling met houtkap mogelijk te maken? We moeten tenslotte óók staal en beton zo veel mogelijk inwisselen voor houtbouw. En zo'n 'houtakker' bevat in ieder geval meer natuurkwaliteiten dan het grasfalt onder de koeien of de vele maisakkers die Nederland rijk is.

Maar het blijft schipperen. Bij sommige bermen moet je kiezen voor kruiden en vlinders, bij andere liggen paddenstoelen meer voor de hand. Allebei behouden wordt serieus lastig. Een soort die al die dilemma's in zich verenigt, is de pruikzwam (*Hericium erinaceus*). Het is een witte, harige voetbal die te boek staat om zijn lekkere nootachtige smaak en – met name in Aziatische landen – om zijn (vermeende) geneeskrachtige kwaliteiten en positieve effecten op breincapaciteit. De pruikzwam wordt op kleine schaal gekweekt en er is een bescheiden handeltje in capsules ontstaan.

Maar de reden dat natuurbeschermers zich er voor inspannen is de iconische waarde. In een goed bos hoort een pruikzwam. Maar het is wel ingewikkeld want het is een 'necrotrofe of saprotroof levende wondparasiet'. Dat betekent dat de boom waar een pruikzwam op leeft, meestal een beuk, oud is, gewond is en doodgaat. Als je een pruikzwam hebt, betekent dat dat je de boom kwijt gaat raken en op termijn ook de pruikzwam nadat die het dode hout verteerd heeft.

Er is maar één manier om een pruikzwam te beschermen en dat is ervoor te zorgen dat er op tijd een nieuwe, oude, gewonde beuk klaarstaat. En dan ben je in één keer bij verantwoord bosbeheer op landschapsecologische schaal. En dat kunnen we niet in Nederland. Nu zijn er best mensen in Nederland die bossystemen goed begrijpen en hoewel die het niet altijd met elkaar eens zijn, hebben ze vooral gemeen dat ze niets in de melk te brokkelen hebben. En dan ben je terug bij af: wij beschermen in Nederland alleen soorten die meetbaar, telbaar en controleerbaar zijn. Als je opkomt voor paddenstoelenbescherming krijg je steevast twee typen antwoorden: we maken een onderscheid tussen 'nice to have and need to have' en paddenstoelen zijn 'nice to have' en nu even niet aan de beurt. En als je die horde weet te nemen, hoor je: dat is helemaal niet uitvoerbaar. Allemaal zijn dat manifestaties van onwil, onvermogen en onbegrip. Dat de technocratische soortbescherming die in Nederland als gevolg van de minimalistische aanpak is ontstaan bij paddenstoelenbeheer niet uitvoerbaar is, is een kwaliteitskenmerk want zo moet je het niet willen doen. Pas als we bereid zijn voorrang te verlenen aan zoiets wezensvreemd als paddenstoelen komen we in aanmerking voor natuurbescherming. Tot die tijd blijven we tegen de klippen op tuinieren.

WAT KUNNEN WE DOEN?

- Meer natuurlijk bosbeheer invoeren.
- Persoonlijk: pleiten voor en bijdragen aan ecologisch geletterde uitvoering van het natuurbeleid; wellicht kunt u zich laten adviseren door paddenstoelen.

* Meer weten? Kijk op mycologen.nl/?s=pruikzwam.

Voorkomen in Nederland

Status Rode Lijst

Zeldzaamheid

Inheems

In Nederland nog te vinden in

Aantallen

bedreigd

vrij zeldzaam

ja

oudere, grotere bossen

laag

Schubvaren

Soms wekken levende doden de doden tot leven. Een mooi voorbeeld is de schubvaren (*Asplenium ceterach*), een sporenplantje dat in zijn kielzog de halve stad wist te vergroenen. In Amsterdam worden de natuurkwaliteiten van kademuren en sluizen al sinds 1943 gevolgd maar het duurde nog tot diep in de jaren tachtig voordat de gemeente die kwaliteiten ook omarmde en het streven naar schone 'plantvrije' muren definitief liet varen. Dat ging niet van de ene op de andere dag. De ontdekkingsplaats, het Stenen Hoofd nabij het Centraal Station was in onbruik geraakt als laad- en losplaats en het woekeren van onkruid werd 'gedoogd' omdat het verder geen kwaad kon. In 1987 dook er de sensationeel zeldzame schubvaren op. Dat trok veel bekijks en daardoor kwamen de unieke kwaliteiten van de plek steeds beter in beeld. In 1997 begonnen floristen te pleiten voor een muurplantenreservaat, waar destijds de creatieve term 'het eerste verticale natuureservaat van Europa' voor werd bedacht. Inmiddels is die term in gebruik genomen door projectontwikkelaars die groene woontorens willen slijten, maar in 2011 was formele, planologische bescherming voor de verticale delen van de stad – in dit geval de kademuren van het Stenen Hoofd – nog echt een novum.

Als je gaat pionieren met natuur zien mensen eerst vooral beperkingen omdat ze ineens rekening moeten houden met dingen waar ze vroeger niet naar keken. Maar als je het gedaan krijgt, wordt dat rekening houden het nieuwe normaal. En zo iets levert vaak mooie dingen op. Behalve de schubvaren, doken er vele andere soorten op. Mannetjesvarens (*Dryopteris filix-mas*) staan er letterlijk mannetje aan mannetje, geflankeerd door vele eikvarens, zowel de gewone als de brede eikvaren (*Polypodium vulgare* en *P. interjectum*). Minder prominent, maar exclusiever is ook de steenbreekvaren (*Asplenium trichomanes*) die er florissant bij staat. Behalve het groen van de varens zie je ook het geel van grote zandkool, bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*), vlasbekje (*Linaria vulgaris*) en stengelomvattend havikskruid (*Hieracium amplexicaule*), het roze van wilgenroosje (*Chamerion angustifolium*) en spoorbloem (*Centranthus ruber*) en het roodbruin van muurnavel (*Umbilicus rupestris*). Ook staan er zeldzame grassen als hoge dravik (*Anisantha diandra*).

Maar wat betekent dat allemaal? In de eerste plaats dat het stedelijk gebied tegenwoordig soortenrijker is dan het platteland. Maar we moeten oppassen voor 'scorebordjournalistiek': een bonte verzameling soorten maakt nog geen gezonde biodiversiteit. Belangrijker is dat de muurplanten ons met andere ogen naar de stad laten kijken – en als je eenmaal anders gaat kijken, ga je ook anders doen. En juist dat is heel hard nodig. We komen alleen weg uit de biodiversiteitscrisis als we de kunstmatige scheiding tussen mens en natuur opheffen. En als je dat wil doen, moet je in de stad beginnen.

In 'Onder het plaveisel het moeras' werkt de schrijver A.F.Th. van der Heijden het beeld uit van de stad Amsterdam als dunne stenen korst boven op een eeuwenoud moeras. Dat is een mooi beeld: wij mensen zien vooral het plaveisel maar Amsterdam heeft ook een slordige 100 kilometer aan kademuren en grachten. Dat opent perspectieven: als je het beeld kantelt, zie je een versteende rivierdelta.

Er zitten zoveel bijzondere soorten op de kademuren vanwege 'horizontale kwel'. Regenwater dat neerkomt, zakt de bodem in en komt, door de druk van alle bebouwing, door de kademuren naar buiten sijpelen waardoor er een voedselarme situatie ontstaat met schoon, gefilterd kwelwater met een beetje kalk van de mortel. Voor varens zijn dit optimale condities. Als beheer en onderhoud dan gericht worden op basis van de kennis die door de natuuronderzoekers wordt verzameld, gebeuren er mooie dingen. De schubvaren ging van één exemplaar op het Stenen Hoofd naar 900 exemplaren op verschillende plekken. Er werd een zeer zeldzame genaalde streepvaren (*Asplenium fontanum*) ontdekt in het Oostelijk Havengebied, een groensteel (*Asplenium viride*) op de Amstelsluizen en een lancetvormige streepvaren (*Asplenium billotii*) op de Nassaukade. Na Zuid-Limburg, met zijn mergel, groeves en heuvels, is Amsterdam het meest varenrijke bolwerk van Nederland.

Zo werkt soortbescherming: eerst wordt een soort als last ervaren, een hindermacht, als iets niet door kan gaan of een kostenpost blijkt. Maar als de wettelijke bescherming serieus genomen wordt, gaan mensen zich vroeg of laat afvragen of je die kostenposten niet ook gewoon kunt voorkomen. En als je die vraag eenmaal stelt, is het antwoord altijd ja. In plaats van wachten tot iets ingewikkeld en duur geworden is, kun je met goed beleid problemen voorkomen. Je kunt werken met gedragscodes en ruimte voor beschermde soorten een plek geven in de uitvragen van een overheid of projectontwikkelaar. Dan keert natuur terug in de maatregelen van de aanbieder. Als zo iets gebeurt, zetten we met zijn allen de stap van het veel bekritiseerde 'tuinieren'

naar biotoopontwikkeling. En dan kantelt de zaak: het leveren van goede natuurkwaliteit wordt onderscheidend.

Het denken over natuur in de stad is in Amsterdam met haar nu gekoesterde muurflora flink veranderd. Er kwam niet alleen een natuurinclusief kadesysteem met waterdoorlaatbare spouwmuren en plantvriendelijke specie, maar er kwamen ook vleermuisholtes, visstenen en riffen voor zoetwatermosselen. Er vliegen tegenwoordig weidebeekjuffers (*Calopteryx splendens*) boven de grachten. Wie dat in 1987 toen de eerste schubvaren werd gevonden, had durven zeggen, was hard uitgelachen. Maar ook zonder libellenkenner te zijn, zie je het: de grachten zijn veranderd van een open riool vol boodschappenkarretjes en fietswrakken in een halfkunstmatige delta met vertakkingen, waterplanten en vissen. Door het water, via het aalreservaat-in-wording in de Sloterplas kun je het Amsterdamse Bos de stad in trekken. Het water en de kades brengen de parken en plantsoenen in verbinding met het bos en buitengebied. Zo wordt de relatie tussen mens en natuur weer een beetje meer hersteld.

WAT KUNNEN WE DOEN?

- In steden met grachten goede kalkmortel gebruiken.
- Beschermingsmaatregelen opnemen in de protocollen en uitvragen.
- Persoonlijk: helpen met inventariseren en monitoren; goed contact onderhouden met stadsecologen en uitvoerders om resultaten te delen.

* Meer weten? Kijk op naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=33048.

Voorkomen in Nederland

Status Rode Lijst

Zeldzaamheid

Inheems

In Nederland nog te vinden in

Aantallen

gevoelig

zeer zeldzaam

oorspronkelijk inheems

65 atlasblokken in Nederland

enkele, soms meer

Wilde kool

Het uitsterven in Nederland gaat zo krankzinnig snel dat allerlei kunstgrepen nodig zijn. De meest extreme variant is kunstmatig opkweken en bijplaatsen. We zagen het in eerdere hoofdstukken bij vuursalamander (*Salamandra salamandra*), korenwolf (*Cricetus cricetus*) en korhoen (*Lyrurus tetrix*) maar ook bij de berggamaander (*Teucrium montanum*). De achteruitgang van wilde flora is zo schrikwekkend dat floristen Het Levend Archief bedacht hebben. Dat is een genenbank waarin zaden van onze wilde flora worden bewaard om terug te kunnen brengen en we de natuur 'opnieuw op kunnen starten' als we in de toekomst een keer ophouden met grootschalige vervuiling.

Voor mij is dat wat een vriend van mij ooit een 'tsja Erlebnis' genoemd heeft. Ik waardeer het initiatief maar ik weet niet zeker of het nu naïef is, of juist hoopvol. Misschien is dat hetzelfde. Als we nu al niet in staat zijn om onze klokjesgentianen te beschermen tegen stikstof en verdroging, waarom zouden we dan in de nabije toekomst gaan zorgen voor de vele soorten die we al eerder hebben laten verdwijnen? Kunnen we het geld dat we investeren in hoop voor onzekere toekomst niet beter besteden aan de zekere achteruitgang van soorten die nu nog in het wild hebben? Misschien wel, misschien niet.

Als je op zoek gaat of er ook zaden Het Levend Archief verlaten om in werkelijkheid opnieuw tot leven gewekt te worden, dan kom je al snel uit bij de wilde kool (*Brassica oleracea* spp. *oleracea*) – de oermoeder van zowel de witte als de rode kool, de boerenkool en de savoyekool. Die is bij de herstelwerkzaamheden aan de Afsluitdijk terug uitgezet en groeit daar nu in het wild. Maar of het terugbrengen van uitgestorven soorten natuur genoemd kan worden is in zichzelf al ingewikkeld. We moeten een keer ophouden met het onderscheid tussen mensen en natuur: we zijn natuur. Onze darmen zijn het leefgebied van allerlei flora en fauna – en dat is maar goed ook. Die helpen ons bij het verteren van voedsel. Maar we kunnen niet anders: ook als we natuur willen herstellen benaderen we natuur als een object.

En of die dijk waar de wilde kool nu groeit, daar nu groeit als wilde flora in onze wilde natuur, is een lastige vraag – een dijk is bepaald geen natuur, zou

je intuïtief denken. Het is in ieder geval niet het oorspronkelijk leefgebied maar een kunstmatig landschapselement dat voor ons het water controleert en die, zo goed mogelijk, 'vispasseerbaar' is gemaakt. Natuurbeleid zit vol met paradoxen, zeker in Nederland. Paradoxen moet je omarmen. In verhitte discussies over natuur zie je nogal eens het argument dat we in Nederland helemaal geen natuur hebben. Maar dat is geen argument maar wordt gebruikt als excuus om alles kapot te mogen maken. Dat landschappen zich vormen door interacties tussen mens en natuur is geen vrijbrief om alle landschappen dicht te plamuren met poep.

Bovendien is een kool een belangrijk voedselgewas. Het kan geen kwaad om de genetische oorsprong te behouden, voor het geval er iets misgaat met de opgekweekte rassen. Of we zo iets ook gaan doen voor de bijna verdwenen lange zonnedauw (*Drosera anglica*), valt nog te bezien. Want dit soort overwegingen brengt de vraag naar voren wat 'genetische oorsprong' precies betekent. Soorten zijn voortdurend in interactie met hun omgeving en veranderen daardoor ook. Uiteindelijk is het soortbegrip kunstmatig: soorten evolueren – ze zijn nooit 'af'. Bij sommige soorten gaat dat snel, zeker als generaties elkaar snel opvolgen zoals bij muggen of fruitvliegjes. Bij groene kikkers en orchideeën zitten we midden in het proces van soortvorming waarbij je in het veld allerlei mengvormen ziet. Zoiets wordt dan 'het groene kikkercomplex' (*Pelophylax esculentus synklepton*) genoemd met daarbinnen twee duidelijke soorten maar ook allerlei mengvormen. En andere soorten zijn evolutionair zeer oud en veranderen nauwelijks nog, zoals libellen, slangen en sommige bomen.

Van een afstandje bekeken, kom je er toch weer op uit dat we onze natuurlijke leefomgeving, inclusief alle beweging, gezond moeten houden. En dat betekent: veel soorten, veel relaties, veel interacties. Het maakt het netwerk robuust: voor ons, voor andere dieren, voor planten en voor paddenstoelen. Je weet nooit van tevoren welke soorten je kan missen. Die rendementsvraag is alleen van belang in een economie waarin je baten kan creëren door kosten te externaliseren. In de ecologie bestaat geen gratis bier. Je ziet pas wat je niet kon missen als het al verdwenen is. Dat is een serieus risico. In de natuur kun je van alles herstellen maar uitsterven is schrikwekkend definitief. Dus als het nodig is, past ook Het Levend Archief daarbij. Maar laten we dan zorgen dat ook het buitengebied bij het Archief gaat horen, want een zaadbank onder een systeemplafond blijft toch een beetje unheimisch als verblijfplaats voor

onze wilde flora. We hebben er liever ook een zonnetje op en wat vlinders erbij.

WAT KUNNEN WE DOEN?

- Het Levend Archief uitbreiden en onderhouden.
- Inzetten op natuurherstel waarbij ook wilde flora ruimte krijgt.
- Openbaar groen inrichten met inheemse, grondgebonden flora.
- Persoonlijk: helpen bij de archivering van zaden.

* Meer weten? Kijk op hetlevendarchief.nl.

Voorkomen in Nederland

Status Rode Lijst

Zeldzaamheid

Inheems

In Nederland nog te vinden in

Aantallen

gevoelig

zeer zeldzaam

ingeburgerd na 2000,

herkomst: Europa

langs de kust van Zeeland t/m

de Waddenzee

enkele

Wilde peer

Appels en peren zijn lid van de rozenfamilie; net als aardbeien. De gangbare lezing dat Gertrude Stein met haar beroemde dichtregel 'a rose is a rose is a rose' verwijst naar het zelfreferentiële van taal zoals Wittgenstein dat beschreef in zijn filosofische onderzoeken kan dus ook anders geïnterpreteerd worden: de taal is ontoereikend om de eindeloze variatie en diversiteit die je in de natuur kunt zien, te kunnen benoemen. U begrijpt welke interpretatie mijn voorkeur heeft. Het wil niet zeggen dat soortnamen en betekenissen niet problematisch kunnen zijn. Want wanneer is een wilde peer (*Pyrus pyraster*) eigenlijk een wilde peer?

Ik hoor vaak dat appels en peren door de Romeinen meegenomen zijn vanuit het Midden-Oosten maar dat geldt vooral voor de gecultiveerde varianten – en voor kastanjes. Maar bij opgravingen zijn perenpitten van 5.000 jaar oud gevonden dus dan weet je dat we met inheemse soorten te maken hebt. Die oorspronkelijk dan weer uit het Midden-Oosten komen want er bestaat ook zoiets als dispersie: het vermogen van soorten om zich op natuurlijke wijze te verspreiden. Ooit, vóór de Grote IJstijd, groeiden ze daar en nu groeien ze ook hier. Dus wat is het nou? En wat is het beschermen waard en waarom?

In Nederland doen we in formele zin niets met bomen behalve kappen en planten. Bosbeheer is bosbouw en houtproductie. De kwaliteit van de bossen wordt in belangrijke mate bepaald door de hoeveelheid hout die ervan afkomt. Op die manier zou een bio-industrie enorm gezond zijn: zoveel dieren! Het Nederlandse natuurbeheer wordt gericht op vegetatie, vogels en een paar andere dieren – er staan geen bomen in de Habitatrichtlijn. Kennis over bomen is in handen van particulieren en bescherming gebeurt vooral op particulier initiatief. Particulier initiatief is op allerlei manieren prachtig maar het is moeilijk om als particulier een overheid bij te sturen.

De bossenstrategie 'zet in' op het aanplanten van bomen vanwege hittestress en vastleggen van CO₂ en daar is natuurlijk niks mis mee maar vanwege de hoge ruimtedruk is onduidelijk waar die miljoenen geplande bomen allemaal moeten staan. En dat perverteert als een malle. Omdat er geen ruimte is, worden er bomen gekapt om de aanplantdoelen te kunnen halen. Operatie geslaagd, patiënt overleden. Want oude bomen leggen meer CO₂ vast dan aanplant. En oude bomen doen heel veel meer voor de gezondheid van bossen, de jonkies moeten het immers allemaal nog leren. Staatsbosbeheer pakt geld aan van Shell aan om 'stormschade' te kunnen repareren met aanplant – terwijl je stormschade ook als natuurlijk proces kunt zien, dat een beetje licht terugbrengt in de bossen. Wilde peren en andere lichtminnende planten zouden daarvan profiteren, net als veel bosvlinders, roofvliegen, en zweefvliegen.

Bomen, en zeker fruitbomen, lopen over van de mythologische en cultuurhistorische betekenis, niet alleen vroeger maar ook nu nog. Toen de kastanjeboom die in het dagboek van Anne Frank werd beschreven, in 2007 overleed, weigerden mensen dat te accepteren. Inmiddels zijn er ongeveer net zoveel nazaten van de boom in omloop als er splinters van het kruis van Jezus in kerken tentoongesteld worden. De nog springlevende religieuze cultus rondom bomen maakt het contrast met het natuurbeheer alleen maar scherper. Als er al bomen geplant worden – in bufferzones rondom kwetsbare natuurgebieden zoals de Meinweg bijvoorbeeld – worden vaak de verkeerde soorten op de verkeerde plekken gezet. Maar wat betekent dat dan, verkeerde bomen op verkeerde plekken? Is het niet allemaal gezeur? Moeilijkdoenerij van liefhebbers van 'soortjes'?

Ik ga nooit beweren dat natuurbeschermers nooit moeilijk doen maar soms is het best duidelijk: fladderiep (*Ulmus laevis*) bijvoorbeeld, is geliefd bij bosbouwers en ecologen maar als je die gaat planten op plateaus ben je toch echt verkeerd bezig want hij heeft natte voeten nodig. Het bos dat je wil, gaat dan simpelweg niet werken gewoon omdat je niet weet waar je mee bezig bent. Maar het zit ook subtieler. De wilde peer is in Nederland bijna verdwenen en dan kun je hem bijvoorbeeld stekken om hem te redden. Maar de plek waar de boom oorspronkelijk stond – omdat die daar uit eigen wil is gaan staan – ben je kwijt. De wil van de boom is dood. En de relaties met bodemschimmels en insecten zijn dat ook. Er zijn in Nederland nog acht plekken waar wilde peren groeien. Twintig jaar geleden was dat het dubbele. Deze halvering zie je bij al het historisch cultuurfruit – het verdwijnt als gevolg van bosbeheer dat is gericht op productie en soms ook op wettelijk strikt beschermde soorten. In 1850 hebben we het laatste bijna-oerbos gekapt en de nazaten in singels rondom het Beekbergerwoud kunnen zich niet meer natuurlijk verspreiden.

In de atlas Wilde bomen en struiken van Bert Maes kun je zien waar de laatste wilde bomenpopulaties van Nederland te vinden zijn. Het zijn er niet veel meer, maar sommige zijn 10.000 jaar oud – dat is ouder dan onze hunebedden. Het is allemaal ontsloten via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed maar dat betekent niet dat er in de praktijk rekening mee gehouden wordt.

10% van Nederland bestaat uit bos maar slechts 3% daarvan is met een beetje goede wil nog ‘wild’ te noemen, geredeneerd vanuit ruimte voor natuurlijke processen. Dat vertaalt zich door naar de soorten: van de 100 wilde bomen en struiken zijn er 50 ernstig bedreigd. De grove den is verdwenen door mijnbouw, de laatste 400 jaar oude groeve bij Wolfheze is gevallen. Er zijn nog twee wigbladige rozen (*Rosa elliptica*) en nog maar één wollige sneeuwbal (*Viburnum lantana*). De koraalmeidoorn (*Crataegus rhipidophylla*) is uitgestorven en gele kornoelje (*Cornus mas*) groeit alleen nog gecultiveerd in oude heggen en loofgangen. Daar staat dan tegenover dat in Utrecht kinderen 6000 bomen ‘gered’ hebben. Esdoorns. Als er één boom is die je niet hoeft te planten om hem te redden... Ooit stond Holland voor Holt Land – Houtland. Dat zijn we nog steeds. We hebben geen bos, we hebben hout.

WAT KUNNEN WE DOEN?

- Respecteer bij bosbeheer de keuzes die bomen zelf maken.
- Persoonlijk: inzetten voor bescherming van inheems cultuurfruit.

* Meer weten? Lees de *Atlas van het landschappelijk groen erfgoed van Nederland* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.³

Voorkomen in Nederland

Status Rode Lijst	niet vermeld
Zeldzaamheid	zeldzaam
Inheems	aangeplant / niet verwilderend
In Nederland nog te vinden in	op acht groeiplaatsen in natuurlijke bossen
Aantallen	eenlingen

³ Te lezen via cultureelerfgoed.nl/binaries/cultureelerfgoed/documenten/publicaties/2016/01/01/atlas-van-het-landschappelijk-groen-erfgoed-van-nederland/Atlas_landschappelijk_groen_erfgoed_Nederland_RCE.pdf.

Biognosis

Een praktijk bij nieuwe verhoudingen tussen mens en natuur

1. LOFZANG OP DE NATUUR

Wat weten we nu, na deze portretten? Dat het op heel veel manieren slecht gaat met de natuur. Je kunt dat op veel manieren verklaren en één ervan is dat we niet meer in wonderen geloven. Wij mensen accepteren eigenlijk nog maar twee wonderen: de geboorte en de dood. Als een kind geboren wordt, zijn veel mensen in vervoering. De groei van de baby in de buik van wie je op zeker moment de voetjes kunt voelen, en de opluchting als een pijnlijke bevalling tot een goed einde is gekomen waarna een nieuw leven begint. Het is met recht een wonder, en behalve met pijn gaat het gepaard met hoop en verwachtingen.

Waar de ziel of het bewustzijn van dit nieuwe leven vandaan komt, weet niemand. We accepteren het wonder omdat het groter is dan wij, net zoals we vroeger de donder van Zeus of Wodan accepteerden omdat we niet begrepen hoe het onweer werkte. Bij de dood gaat het precies hetzelfde, maar dan omgekeerd. De grens tussen dood en leven valt samen met de grens tussen weten en geloven. Tussen feiten en wonderen. Feit is dat we veel minder weten dan we denken te weten: ook tussen geboorte en dood ritselt het leven van de wonderen. Er zijn dieren die aan fotosynthese doen en paddenstoelen blijken een geheugen te hebben. Hoe dan? Waar dan? Dat we van sommige processen een begin van een idee hebben hoe ze werken wil niet zeggen dat we ze begrijpen. In het Duits duid je begrijpen en verstaan met hetzelfde woord: *verstehen*.

Wij begrijpen niets van de natuur omdat we de natuur niet meer verstaan. Als mensen denken we intelligent te zijn maar we hebben geen idee van de intelligenties van vissen, vogels of vleermuizen. We zijn vergeten dat we zelf natuur zijn. We doen aan samenwerking en we zijn een samenwerking. In ons diepe evolutionaire verleden hebben we ooit mitochondriën – zelfstandig levende bacteriën – in onze cellen opgenomen en zonder darmflora kunnen

we ons voedsel niet verteren. Onze zelfoverschatting gaat zo ver dat we de term 'kunstmatige intelligentie' bedacht hebben voor iets dat cognitieve taken uit kan voeren maar toch geen mens is. In zo'n definitie vallen dieren, planten en schimmels automatisch buiten de boot. In onze studie van natuur maken we er een dood object van – je moet immers objectiveren in de wetenschap. Maar het is niet de vraag of natuur wel spreekt, het is de vraag of wij wel kunnen luisteren. De laatste jaren spreekt de natuur vooral tegen ons in termen van droogte, stormen, zoönosen, plagen, wateroverlast en bosbranden. En wij houden ons doof.

Natuur is zelforganisatie. Gooi een handje schroefjes in een emmer en er zal nooit vanzelf een mechaniekje ontstaan. Het leven doet dat wel. Moleculen die elkaar ontmoeten gaan op de een of andere manier samenwerken. Natuur is daarbij eindeloos creatief. Elke soort heeft een antwoord gevonden op het overlevingsvraagstuk en is daarom een manifestatie van intelligentie – overleven is immers een complexe puzzel waarin alle stukjes op zijn plaats moeten vallen. De 'fitness' waar Darwin over schreef, heeft te maken met 'passend zijn'. Het 'recht van de sterkste' is een extreemrechtse pervertering. Fitness kan strijd zijn maar ook samenwerking. Je ziet in de natuur predatie maar ook symbiose. Veel meer symbiose zelfs. En predatoren matigen zich meestal, in tegenstelling tot de mens.

Dat we van sommige dingen een begin van een idee hebben hoe ze werken, doet niets af aan het feit dat het in de basis wonderlijk is. Dat het leven maakbaar zou zijn, blijkt steeds vaker een illusie: onze pogingen de chaos te bestrijden zorgen op allerlei onvoorziene manieren voor ellende. Gedesinfecteerd speelgoed leidt tot meer zieke kinderen. Suikervrije cola is een dikmaker. Gecontroleerde veehouderij leidt tot zoönosen. We zijn er zo gewend aan geraakt dat we de omgeving aan kunnen passen aan onze wensen dat we vergeten zijn hoe we onszelf moeten aanpassen als de omgeving verandert. De zesde massa-extinctie die wetenschappers in de natuur zien, heeft alles te maken met ons geloof in maakbaarheid. En hoewel het geloof in de maakbare samenleving zijn beste tijd gehad heeft, zijn we niet gestopt met maken. We gaan ermee door totdat we stikken in de spullen. Er zit plastic in je bloed. En sommigen denken dat een Ocean Cleanup de oplossing zal brengen.

De 'onttovering' van de Duitse socioloog Max Weber bracht ons het geloof dat mensen in de basis alles zouden kunnen beredeneren en daarmee ook beheersen. Het paradijs op aarde werd een kwestie van rekenen. Zelden heeft een idee er verder naast gezeten. Het controlemodel in onze voedselproductie brengt ons behalve voedsel ook honger, ziektes en plagen. Die

worden afgeboekt als dure en onvoorziene 'externaliteiten.' Het is de grote weeffout van het kapitalisme: je creëert private baten door de kosten te verstoppen. Technologie heeft ons behalve welvaart ook welvaartsziektes gebracht, en het is wonderlijk naïef te geloven dat problemen die door technologie veroorzaakt zijn door diezelfde technologie ook weer zullen worden opgelost. Natuur kan dat wel. Zoiets als 'het natuurlijk evenwicht' bestaat niet, evenwicht is een term uit de natuurkunde. In de levende natuur zijn voortdurend verstoringen maar daarna ontstaat dan een nieuwe balans. Natuurlijk evenwicht is een kwestie van balanceren. Geen toestanden maar werkwoorden. De onzichtbare hand die Adam Smith in de markt zag bestaat niet, de onzichtbare hand in de natuur is er wel degelijk. Techniek gaat op den duur altijd stuk. Natuur repareert zichzelf.

Wat we nodig hebben, is een natuurlijke samenleving. Systemen in de ecologie bestaan uit een samenspel van processen, biotische en abiotische factoren. Onderscheid aanbrengen tussen mens en natuur is een trucje dat mensen bedacht hebben om gratis grondstoffen te kunnen roven en afval weg te kunnen boeken als 'externaliteiten'. Juist daar zitten we nu vast: aan de ene kant zien we toenemende natuurrampen, aan de andere kant gaan we kapot aan stikstof, pesticiden en PFAS. Ertussenin zit wat we beschaving zijn gaan noemen. Maar losgekoppeld van de natuurlijke leefomgeving is het een kunstmatig bestaan.

We moeten afleren de wereld als een machine te willen besturen en proberen de wereld als een organisme te leren begrijpen. Dat vereist dat we onze plaats erin opnieuw overwegen. We kunnen het ons niet langer veroorloven om onszelf als maat der dingen te zien. Dat is een vorm van onvolwassenheid. Alleen peuters denken dat ze het centrum van het universum zijn.

2. DRIE PERSPECTIEVEN OP NATUURVERNIETIGING

De dood hoort bij het leven en op die manier hoort uitsterven bij natuurlijke ontwikkeling. Het is het tempo waarin het nu gebeurt waar wetenschappers zich zorgen om maken. Op een tijdschaal van miljarden jaren zijn we bezig aan de zesde uitstervingsgolf, de vijfde, die een eind maakte aan het tijdperk van de dinosauriërs, werd veroorzaakt door een komeet. Nu zijn wij de komeet. Er is van alles mis met deze beeldspraak maar beeldspraak is er niet om letterlijk te nemen. Het sterven is zo groot dat het ons voorstellingsvermogen te boven gaat. Ten opzichte van 1850 zijn we 85% van onze biodiversiteit kwijtgeraakt. Onze graslanden zijn leeg en het laatste restje natuur dat over is, wordt met veel kunst- en vliegwerk overeind gehouden. Dat wordt in maatschappelijke zin steeds duurder: 'Nederland zit op slot' heet

het en bouwbedrijven hebben het over een schade van meer dan 100 miljard euro. Maar natuur is vooral duur omdat je het gratis op mag maken. Ons vermeende recht op vervuiling is duur. Er is al best een en ander gezegd over waar de weeffouten zitten, maar een fundamentele weeffout is het culturele onderscheid dat we maken tussen mens en natuur. Dan bestaat zoiets als een 'samenleving' alleen nog maar uit mensen en 'economie' alleen nog maar uit spullen. Ecologen weten dat systemen bestaan uit een samenspel van processen, biotische en abiotische factoren. We hebben een voedselindustrie die niets heeft met gezondheid en een gezondheidsindustrie die niet kijkt naar voedsel. Dat krijg je als je denkt dat je kunt compartimentaliseren zonder te kijken naar de natuurlijke leefomgeving en hoe wij ons daar in (niet) bewegen.

Je kunt er op grofweg drie manieren tegenaan kijken. Het eerste perspectief is vanuit esthetiek. Een savanne is van nature soortenarm maar dat wil niet zeggen dat het slechte natuur is. In de natuur geldt: armoede is rijkdom en rijkdom is armoede. Want juist in voedselarme omgeving komen bijzondere soorten voor. In zo'n voedselarme omgeving moeten planten geavanceerde strategieën bedenken om te kunnen overleven, zoals de vleesetende lange zonnedauw gedaan heeft: als het voedsel niet uit de grond komt, moet het uit de lucht komen. Als de voedselrijkdom door stikstofdepositie toeneemt, worden de organismen met complexe strategieën vervangen door de simpele veelvraten. Hoogveen wordt bos.

Ik hou van bos: schaduw, hout, vormen, geuren, beekjes, paddenstoelen, zweefvliegen. Andere mensen gaan goed op graslanden. Het een is niet intrinsiek beter dan het andere: over smaak valt prima te twisten maar je komt er nooit echt uit. Het tweede perspectief is functioneel: systemen kunnen kapot. Ook door overmatige voedselrijkdom. Wij mensen hebben vetten en suikers nodig in ons voedsel maar als we overschakelen op een dieet van hamburgers en cola is dat op termijn zeer ongezond. Door overmatige voedselrijkdom in de natuur, raken systemen uit balans. En vervolgens zijn er kantelpunten waarop de zaak ineens stort.

Als de waterkwaliteit terugloopt, verdwijnen macrofauna, vissen en planten en op een zeker moment klappt het watersysteem om naar een dode bak met blauwalg waar je zwimmersjeuk van krijgt. Dat is niet alleen lastig maar ook heel duur. Vanuit functioneel perspectief is het niet efficiënt om je eigen drinkwater vol met poep te stoppen. Deze ontwikkelingen zijn wetenschappelijk goed objectiveerbaar. In Nederland zijn zo goed als alle graslanden ecologisch kapot: weidevogels, akkervogels, graslandvlinders, akkerkruiden,

zoogdieren zoals wezel, hermelijn, egels en hazen gaan achteruit met een curve waar een skischans trots op zou zijn. Er komt alleen nog gras vanaf als je er dure en steeds duurder kunstgrepen op loslaat. De businesscase van de veehouderij die bij die graslanden hoort, is verliesgevend. De kosten zijn vele malen hoger dan de baten.

Het derde perspectief is moreel. Wie zijn wij om al die ellende te mogen veroorzaken? In het model van de mens als heerser of rentmeester hebben wij als mensen de plicht of verantwoordelijkheid gekregen om namens de schepper al deze keuzes te maken. Je kunt religieuze teksten op allerlei manieren lezen maar als je nadenkt over de mens-natuurverhouding is het van belang om ook een ecologische bril op te zetten.

Bomen hebben allerlei strategieën om zich te verweren tegen vraat en plagen maar soms kiezen perfect gezonde bomen ervoor om zich op te laten eten, terwijl ze in beginsel in staat zijn om anti-vraat aan te maken. Deze afwegingen lijken op systeemniveau te worden gemaakt. Een boom die zich verweert, ontketent een wapenwedloop met insecten, schimmels en bacteriën en soms is het als soort dan op langere termijn handiger om daar niet aan te beginnen en gewoon je verlies te nemen. Opoffering ten bate van het grotere plaatje. Bij dieren zie je het ook: de hele kudde reageert gestrest op de aanwezigheid van predatoren maar als een of twee dieren zich laten pakken, herstelt de rust en liggen de gazellen vredig naast de leeuwen in het gras. Het is niet moeilijk om hier het offer van het Lam Gods in te herkennen dat 'stierf voor onze zonden'. Belangrijker dan de precieze lezing is het om te zien dat religieuze teksten kunnen helpen onze morele verhouding tot de natuur een plaats te geven. Mythologieën zijn narratieve verklaringen. Er zit samenhang tussen de esthetische, de functionele en de morele perspectieven. Debatten over natuur in Nederland hebben de neiging om te ontsporen omdat ze niet vanuit die samenhang gevoerd worden. Vaak telt alleen het functionele – in de context van beleid – of juist het morele – in de context van natuurbescherming. De mengvormen zijn lastig en esthetiek lijkt er niet toe te mogen doen.

Maar als je jezelf de vraag stelt of en in hoeverre wij de aarde mogen exploiteren, krijg je de andere twee perspectieven automatisch mee als je een antwoord probeert te geven. Als je het bijvoorbeeld belangrijk vindt om 'het veld te bewerken in het zweet des aanschijns', dan breek je in op de natuurlijke kringlopen en functies van natuur en landschap en dan is er ook herstel nodig. Als je extreem ver inbreekt, is herstel extreem duur. Maar hoeveel het mag kosten hangt af van waar je staat op het morele én op het esthetische spectrum. Als liefhebber van bos denk ik weleens: houd maar op met die

graslanden. Ze zijn kapot en je krijgt ze nooit meer goed, maak er een bos van, dat is makkelijker en beter haalbaar. Maar ik kan begrip opbrengen voor andere morele en esthetische perspectieven dan de mijne.

Als je voor een esthetisch perspectief kiest, springen de morele en de functionele perspectieven meteen op de bagagedrager. Je kunt weidevogels heel mooi vinden maar als je niet bereid bent gas terug te nemen op de functionele perspectieven van productie van gras, werkt het simpelweg niet. Je kunt de schoonheid van ongerepte getijdennatuur belangrijk vinden maar je krijgt dan ook de morele vraag op tafel of je daar mag vissen of niet. En als je nee zegt, telt het dan nog als de plaatselijke vissers van de honger omkomen? En wat als die vissers dat al duizenden jaren doen zonder dat het ooit tot overbevissing heeft geleid? Natuurbescherming kan soms behoorlijk koloniaal zijn.

En voor wie het functionele perspectief kiest; er zijn eindeloze open einde debatten over natuurlijk bosbeheer, vanuit het perspectief van hoeveel hout ervan af komt, gekruist met hoeveel natuurwaarden het bos produceert. Er komt geen einde aan de discussie want veel mensen vinden een houtakker gewoon lelijk, ook als het een gezond bos betreft dat veel paddenstoelen en vogels huisvest. Het is fantasieloos en 'gewoon geen Marten Toonder bos'. Misschien is 'inspireren' dus ook een functie van het bos. En dan komt ook weer de morele vraag op tafel: wie zijn wij om te bepalen wat het beste bos is? Kan dat bos dat niet zelf?

Het eerlijke antwoord is: natuurlijk wel. De natuur kan het prima zelf, altijd. Maar woestijnvorming is ook natuur. En als wij de leefomgeving vergiften, krijgen we giftige natuur. Blauwalg; ontegenzeggelijk natuur. Trek drie weken je wc niet door: natuurontwikkeling. Alleen is het niet de natuur die wij graag zien of die gunstig is voor ons. Het punt is: wie troep maakt moet ook opruimen. Als je op grote schaal natuur vernietigt of vernietigd hebt, moet je ook natuur herstellen. Van wie? Van onszelf. Je kunt het ook niet doen maar dat betekent dan het einde van wat we ooit beschaving zijn gaan noemen.

3. NATUURHERSTEL

Natuurherstel is geen eenvoudig begrip. Er zijn in Nederland best goede herstelstrategieën maar die zijn in de regel heel gericht. Wanneer bijvoorbeeld landbouwgrond wordt omgezet in natuur dan moet de toplaag vol met (kunst)mest en pesticiden ervan af gehaald worden. En dan komt de grond eronder min of meer vanzelf weer tot leven en krijg je mooie natuurontwikkeling. Gekanaliseerde beken kun je hermeanderen door op oude

kaarten te kijken hoe ze vroeger liepen en als je dan die loop in het landschap terugbrengt, is er kans dat vissen, libellen en waterplanten terugkeren. Wij noemen dat geslaagde voorbeelden van natuurontwikkeling. Bij heftige vervuiling met zware metalen of op oude dumpgronden kun je puntbronnen saneren en dan is de troep weg. Watersystemen in natuurgebieden kun je afsluiten van de sloten en het vervuilde boezemwater en dan 'doet de regen de rest'. Natuurontwikkeling betekent zoveel als het herstellen van een gezonde uitgangssituatie waarna de natuur het verder zelf weer kan.

Toch doen al deze activiteiten geen recht aan de ongrijpbaarheid van natuur als object. Als je in de data ziet dat we 85% van onze dagvlinders zijn kwijtgeraakt is het niet moeilijk daar een probleem in te herkennen. Maar betekent herstel dan dat we 85% terug moeten krijgen? Dat zou betekenen dat we weer een landschap met potstallen, blauwgraslanden en uitgestrekte heide- en hoogveenlandschappen zouden moeten ontwikkelen. Dat gaat niet overal en altijd lukken en dat hoeft natuurlijk ook niet. Maar het probleem zit anders in elkaar. We weten vrij goed waar we vandaan komen maar wat de toekomst brengt, weet niemand. Het probleem van sterfte is relatief goed in beeld te brengen: soortgroepen kelderen en daardoor worden sommige functies zoals bladafval opruimen niet meer uitgevoerd. Dan gaat de bodemkwaliteit achteruit en de waterkwaliteit ook, waardoor plaagdieren opduiken en predatoren de overhand krijgen. Systemen raken uit balans. Overal ganzen, nergens nog patrijzen. Slakkenplagen bij regenval en geen egels of salamanders om ze op te eten. En de otters en de bevers dan? De visarenden? Toppredatoren keren terug als je stopt met ze systematisch verjagen en dat is goed nieuws maar het maakt de natuur na gigantische historische verliezen niet in een keer weer gezond. De echte vraag is: wat wel? En het echte antwoord is: geen idee.

Bij die vraag komen de drie perspectieven terug op tafel: als mensen het mooi vinden; als het systeem-ecologisch een beetje functioneert zonder bijvoorbeeld idiote dingen te moeten doen zoals steenmeel uit een helikopter gooien; én als mensen er zich op een zinvolle manier toe kunnen verhouden. Natuurbescherming wordt cultuurbescherming – het is een kwestie van beschaving om vernietiging het hoofd te bieden.

4. CULTUURHERSTEL

Met het verdwijnen van soorten en landschappen, verdwijnt ook onze ervaring en relatie met die soorten en landschappen. *Extinction of experience*, noemen mensen dat ook wel. Niet alleen de kemphanen zijn weg, je kunt ook niet meer op je buik in het gras liggen om te kijken naar baltsende kemphanen.

Dat is jammer in termen van genot maar in culturele termen is het ook gevaarlijk. Niet alleen zetten ouders hun kroost op Schotse hooglanders omdat het zo leuk is voor de foto, in bredere termen zijn we vergeten dat onze omgeving leeft.

We maken dashboards waarmee we ons de illusie voorhouden dat de leefomgeving met een mengpaneel te besturen is. Maar er zit geen schuifje 'zoönosebestrijding' op. En er is geen Control-Alt-Delete voor als blijkt dat je toch kanker en parkinson krijgt van al die pesticiden. De illusie van controle, gaat de dood tot gevolg hebben. Dat klinkt pompeus maar het is al lang aan het gebeuren. Corona, overstromingen, bosbranden – het is niet meer de vraag óf we het over ons heen gaan krijgen, het is meer de vraag hoelang het duurt voordat wij er in de rijkere delen van de wereld ook last van gaan krijgen. En in welke mate, want ook bij ons is het al begonnen. De geitenhouderij bracht ons Q-koorts met meer dan honderd dodelijke slachtoffers en tientallen chronisch zieken. De geitenhouders zijn gecompenseerd voor de schade. De slachtoffers niet. De stichting Mobilisation for Environment, beroemd van vele gewonnen rechtszaken tegen de overheid, merkt terecht op dat we in een 'boerenkalifaat' leven. De burgers doen er niet toe: ze kunnen letterlijk de ziekte krijgen.

We zijn ver los geraakt van natuur en landschap en daarmee ook van onze voedselvoorziening, van onze cultuur en van onze identiteit. De schaalvergroting op het platteland zorgt er niet alleen voor dat vogels, bloemen en insecten verdwijnen, maar ook dat de dorpen leeglopen en streektaalen uitsterven. Natuurvernietiging maakt onze omgeving onleefbaar, op mondiaal niveau maar ook in onze eigen achtertuin.

Tot op zekere hoogte werkt het ook andersom: cultuurbescherming is natuurbescherming. Je kunt als mens wel cultuurlandschappen willen beschermen met molens, koeien en grutto's, maar als je dan niet het waterpeil omhoog brengt, gaat het niet lukken. Drooggemalen, kale grasvlaktes worden 'predatielandschappen' waarin de gruttokuikens zich niet kunnen verstoppen en niet voldoende voedsel kunnen vinden om op te groeien. Natuur heeft een eigen domein waarin eigen regels gelden en daar hebben we het als mensen mee te doen, wat we er ook van vinden. Planten, paddenstoelen en dieren luisteren nu eenmaal niet naar compromissen die voor mensen soms heel redelijk klinken.

Een van de wezenskenmerken van natuur is dat ze leeft en leven ontstaat door zelforganisatie, het vermogen tot autonome ontwikkeling. Die ontwikkeling

zal doorgaan, ongeacht hoeveel de mens kapotmaakt. Natuur kan prima zonder mensen, andersom wordt het aanmerkelijk ingewikkelder. Voor mensen betekent natuurherstel dat we die natuurkwaliteit bereiken die voor ons gezond en waardevol is. Daarmee herstellen we niet alleen de natuur zelf maar vooral onze relatie met natuur. Natuurherstel is therapeutisch: we moeten komen tot een realistisch zelfbeeld.

Want de relatie tussen mens en natuur is in de laatste 100 jaar behoorlijk verstoord. Media berichten over 'pluisjesoverlast' van uitzaaiende populieren en over 'terrorbuizerds' van oudervogels die simpelweg hun nest verdedigen. We denken over natuur in termen van controleren en indammen, en de huidige praktijk van natuurherstel is daarin nauwelijks anders. Zolang we dat niet weten te ontstijgen, komen we niet weg uit de stikstofcrisis. Het betekent dat natuurherstel méér is dan het technisch terugbrengen van een toestand uit het verleden. Het betekent dat we de omgeving zodanig inrichten dat we als mensen er een betekenisvolle relatie mee aan kunnen gaan die toekomstbestendig is. Dat kan een echte oplossing zijn voor de problemen waar we op dit moment mee te maken hebben, want het leegtrekken van onze omgeving alleen maar om productie te maximaliseren kwalificeert niet als zinvolle relatie. Zeker niet als het eindig is en gepaard gaat met geuroverlast, droogte, verhoogd risico op ziekten en problemen met waterkwaliteit.

Daar tegenover staan vormen van voedselproductie die enorm bijdragen aan betekenis en identiteit van landschappen zoals die door mensen beleefd worden. Het gaat er hier niet om of je moet extensiveren of niet, dat is semantiek, het gaat erom of de ondernemer iemand is die enkel redeneert vanuit het bedrijfsbelang, of dat de ondernemer een lid is van een gemeenschap die een gezamenlijke toekomst tegemoet gaat in een gezond landschap waarin ook andere dieren, planten en paddenstoelen goed vertegenwoordigd zijn. Goede natuurherstelprojecten bieden daarom ruimte aan praktijken van zorg en betrokkenheid waarin de lokale gemeenschap doelbewust naar manieren zoekt waarop ze als gemeenschap leert samenleven met alle levende buurtgenoten. Sommige van de portretten in dit boek laten juist dát zien. Niet alleen de op het randje van uitsterven balancerende dieren worden in leven gehouden; als het lukt, is er een brede gemeenschap van beschermers gevormd. De boeren die hamsterbeheer uitvoeren zijn trots op hun landschappen. En op de dikke bieten die ze er vanaf halen. Het doel van natuurherstel is niet om terug te keren naar een oorspronkelijke wildernis, maar om de omgeving zo vorm te geven dat er ruimte ontstaat voor wildheid in een wereld waar wij als mensen ook in kunnen (blijven) wonen. En misschien ook ruimte laat voor

natuur waar wij niet wonen, waar wij niet komen of waar wij op zijn hoogst te gast zijn en geen overlast veroorzaken.

Als je vanuit de natuurbescherming betoogt dat wij mensen natuur nodig hebben, zijn er altijd wel een paar boerenlobbyisten in de buurt die erop wijzen dat onze cultuurlandschappen ontstaan zijn vanuit agrarisch extensief gebruik. Sommigen laten gemakshalve dat extensief ook weg. Nederlandse natuur is boeren natuur. Prima. Voor laagveen, sloten, heidevelden, hagen, houtwallen, singels en hakhoutbossen gaat zoiets ten dele op. Ten dele, want niet alleen de boeren maken dat landschap; de vogels, de zoogdieren, de kruiden, de struiken en de bomen doen dat ook. En zeeën, getijdengebieden, rivieren, beken, moerassen, oibossen, oerbossen en hoogvenen kunnen prima zonder boeren. Juist de boeren natuur is het grootste sterfhuis – omdat het boeren gebruik niet meer gaat over deel zijn van het landschap maar omdat alles in dienst gesteld wordt van maximale productie.

De theorie is duidelijk: we stoten teveel stikstof uit. Dat zijn de directe oorzaken – *direct drivers* in de terminologie van het International Platform for Biodiversity and Ecosystem Services. Maar om de directe oorzaken weg te kunnen nemen, moeten we naar de indirecte oorzaken toe. Heel hard roepen dat boeren simpelweg op moeten houden met stikstof uitstoten heeft meestal niet het gewenste effect. Onze economische systemen – het kapitalisme en onze culturele overtuigingen dat wij het recht hebben alles te mogen nemen zonder ooit te hoeven geven – moeten ter discussie worden gesteld. Die discussies gaan theoretisch hoogover. Natuurlijk moeten we het over systeemverandering hebben, maar het nadeel is dat een systeem tamelijk anoniem is. En verandering is vooral gebaat bij praktijk. Dat is het mooie van de levende doden: erachter zitten mensen die gewoon maar ergens aan begonnen zijn omdat ze het uitsterven van soorten niet te verteren vinden. Het zijn emotionele verhalen waarin ware helden tegenslagen verdragen zonder op te geven. Dat is van ontzettend groot belang in de technocratische omgeving waar het natuurbeleid verzeild is geraakt.

5. BUREAUCRATISERING

De initiatieven van individuen om zich op een soort te storten vormen een duidelijke contramal van waar het beleid op stuurt. Het beleid zit, of liever gezegd: zat, logisch best goed in elkaar. Er zijn in Nederland grofweg 42.000 soorten en omdat je die niet allemaal kunt beschermen, hebben we indicatoren gekozen die we bij wet beschermen. We beschermen *parnassia's* niet alleen omdat ze mooi zijn maar ook omdat je weet dat de kwaliteit van het kwelwater goed is als er *parnassia's* in de duinvallei staan. Als de soorten geen

stand houden, is het leefgebied niet in orde en dan moet je daar wat aan doen. Zoiets kan werken.

Na de publicatie van *Grenzen aan de Groei* van Dennis en Donella Meadows is er een aantal verstrekkende milieumaatregelen genomen die zeer effectief bleken te zijn. Zoutlozingen in rivieren bijvoorbeeld werden verboden en de waterkwaliteit ging met sprongen vooruit. Ondanks dreigementen van Shell werd het affakkelen van zwavel verboden en er kwam een einde aan de zure regen. Shell bleef gewoon in Pernis en ook dat is een belangrijke les. Je kunt bedrijven die gaan jammeren als ze niet meer mogen vervuilen, gewoon negeren, dat is heel gezond voor een samenleving. Het zijn luie ondernemers die gratis geld willen en te beroerd zijn om echt te innoveren. Waarom zou je stilstand financieren met belastinggeld? Drijfgassen werden verboden en het gat in de ozonlaag herstelde zich, wat niemand durfde te voorspellen simpelweg omdat een bedreiging van zo'n ordegrootte nog nooit was voorgekomen. Er bleken ondernemers in staat te zijn koelkasten en spuitbussen te ontwikkelen zonder drijfgassen.

Je kunt nudgen, wat neerkomt op bedrijven verleiden met subsidies maar dat zorgt ervoor dat de vervuilende corebusiness in stand blijft terwijl het gratis geld wordt opgemaakt aan spelen in de marge. Je kunt ook normeren en handhaven. Dan wordt het bedrijf dat zich als eerste aanpast aan de nieuwe standaarden de nieuwe marktleider. Voor CO₂ en stikstof durfden politici dat niet aan. Die stoffen waren zozeer verweven met onze industrie en voedselproductie dat er tijd gekocht moest worden om te kunnen veranderen.

In het natuurbeheer verschenen de effectgerichte maatregelen, tijdelijke herstelmaatregelen bedoeld om de negatieve effecten van vervuiling tegen te gaan terwijl er tegelijkertijd gezocht zou worden naar manieren om vervuiling bij de bron aan te pakken. Omdat Nederland een welvarend en kennisintensief land is, leek herstelbeheer aanvankelijk heel goed te lukken. De verzuring die door ammoniak werd veroorzaakt kon je bestrijden door te bekalken waardoor de zuurgraad in de bodem omlaag ging. Vergrassing door overmatige voedselrijkdom kon je bestrijden door te plaggen en zo de bodem 'terug te zetten'. Verdroging op hoogveen door boomopslag als gevolg van voedselrijkdom kon je bestrijden door 'berken te trekken'. Natuurbeheer werd 'productie draaien' om de vervuiling niet ter discussie te hoeven stellen. Wat ooit begonnen was als tijdelijke noodmaatregelen werd al snel de structurele manier van werken. En hoewel herstelbeheer in de praktijk neerkomt op uitsel van executie werd er in politieke termen niet bijgestuurd – ook niet toen de executie in volle glorie zichtbaar werd.

De ecologische logica in het beleid ontbrak – of werd bewust buiten de deur gehouden. Je kunt plaggen, maar niet elk jaar omdat je iedere keer het bodemleven overhoop haalt. Je kunt heide begrazen maar als je het te intensief doet, verdwijnen de reptielen, de flora en de andere fauna. Je kunt slootkanten schonen, maar gefaseerd en niet op industriële schaal. Je kunt bekalken, maar het verstoort wel de mineraalhuishouding in de bodem. Je kunt predatoren schieten maar als je het waterpeil niet omhoog brengt, is het zinloos voor weidevogels. Je kunt maaien om te compenseren voor natuurlijke grazers die we uitgeroeid hebben, maar als het teveel en te vaak moet, maai je de insecten de graslanden uit.

Natuurbeleid werd gelijk gesteld aan intensief beheer en milieubeleid en ruimtelijke ordening verdwenen uit beeld en uit het beleid. Nederland was af, het nationaal milieubeleidsplan verdween en ruimtelijke ordening werd afgeschaft. De leefomgeving werd een pinautomaat voor grote vervuilers. We zien het mislukken maar er wordt niet bijgestuurd op basis van inzichten uit wetenschap en monitoring. De colonne eenmaal in beweging, kan niet worden gestopt. Op sommige plekken beheren we de natuur kapot en in sommige kringen krijgen dan niet de vervuilers maar juist de verplegers de schuld.

Al het herstelbeheer is goed bedoeld maar het perverteert ook. Indicatoren hebben de neiging de plaats in te nemen van dat wat ze aanduiden. Als je de kwaliteit van het onderwijs gaat meten in termen van slagingspercentages, gaan scholen de examens makkelijker maken om de kwaliteit omhoog te brengen. Dit gebeurt ook in het natuurbeleid: we wijzen plekken aan waar zo veel mogelijk beschermde soorten moeten gaan zitten om zo nog iets van 'kwaliteit' te kunnen halen. Het credo van Rutte¹ 'nationale koppen eraf' betekent dat we niets meer doen dan strikt noodzakelijk volgens de Europese richtlijnen. We willen alléén nog maar de kwaliteitsindicatoren en niks meer. Het klinkt efficiënt maar ecologisch is het onzin. Dat is beleid in de vorm van woningnood bestrijden door iedereen een dak boven het hoofd te beloven en dan daadwerkelijk alleen maar daken te gaan leveren, zonder fundering, muren, ramen, deuren, waterleiding, elektriciteit of sanitair. Voor wie geen weet heeft van ecologische processen, een waterkringloop of een voedselweb klinkt het misschien redelijk: 'we doen wat moet, maar voor meer is even geen ruimte', maar ecologisch is het complete flauwekul. En natuur reageert slecht op flauwekulbeleid.

Wat niet iedereen ziet, is dat 'niets meer dan de wettelijke verplichting' niet alleen een bezuiniging is maar dat het neerkomt op perfecte sabotage. In het sociaal domein heet 'niets meer dan de regels' een stiptheidsactie. Als

buschauffeurs of fabrieksarbeiders gaan staken gaan ze heel precies doen wat in de taakomschrijving staat. Het is de snelste manier om een proces te laten ontsporen. Als je natuurbeschermers al een verwijt kan maken, dan is het dat ze netjes de regels van het afbraakbeleid zijn gaan volgen. Maakbare natuur is één ding, maakbare natuur zonder voldoende ruimte om iets te maken, in ongunstige milieucondities en met te weinig middelen, is heel iets anders. Hier heb je een fiets. Er zit geen zadel op, geen ketting, geen remmen en geen trappers, en nou rijden! Je mag als natuurbeschermers zo iets best weigeren. Herstelmaatregelen uitvoeren waarvan je weet dat ze niet effectief zijn en zelfs het sterke vermoeden hebt dat ze negatieve effecten hebben op de natuurkwaliteit hoef je als beheerder niet uit te voeren. Hou je fiets maar. Wij noemen dit geen fietsen. We gaan wel lopen. Toch gebeurt dit weinig.

Jaren geleden las ik een publicatie over hoe DNA-onderzoek kon helpen de Nederlandse korhoenders in leven te houden. Er stond zo iets als 'vroeger dachten we dat we dieren van zo dichtbij mogelijk bij moesten plaatsen omdat de kans op genetische verwantschap dan het grootst was maar nu weten we dat we die dieren moeten selecteren die het beste passen bij ons beheer.' Ik vermoedde dat de onderzoeker in kwestie verkeerd werd geciteerd maar toen ik hem dat vertelde kreeg ik een verontwaardigde oorwassing dat het toch wel heel dom zou zijn om vogels uit te kiezen die niet bij het beheer zouden passen. Ik werd er even stil van. Doet u dat, lezer, gerust ook even. Hier gaat een wereld achter weg. Deze merkwaardige omkering van zaken kun je opschalen van één soort op één plek naar bijna al het natuurbeheer in heel Nederland. Het draagvlak voor natuur is heel groot maar de macht is zo georganiseerd dat we alleen die natuur lijken te willen die past bij de hoeveelheid vervuiling die we willen veroorzaken. Wie is we? Precies daar zitten de pijnpunten. De meeste Nederlanders willen 'gewoon bos' en de 'we' die wil vervuilen, dat zijn luie recreanten die blikjes in de berm gooien en luie miljardairs die heel graag rijker willen worden door verandering tegen te gaan. De mate van schade die veroorzaakt wordt, verschilt nogal. Die blikjes worden voor een groot deel geraapt door vrijwilligers, maar de troep van miljardairs opruimen is niet te doen. Dat is simpelweg te veel, te groot, te alomvattend.

Waar het leven draait op voortdurende beweging, aanpassing aan veranderende omstandigheden en ontwikkeling, komen wij tot stilstand. Wij passen ons niet aan aan de omgeving, we passen de omgeving aan aan ons. Onze evolutie is stil komen te staan. Zelfs 'innovatie' betekent tegenwoordig 'meer van hetzelfde'. Maar als wij ons niet meer aanpassen aan veranderende omstandigheden dan betekent dat dat we niet alleen een paar soorten maar ook onszelf op kunstmatige wijze in leven houden. Ecofilosofen hebben het

over zombienatuur als ze een term zoeken voor bijzondere leefgebieden die kunstmatig in leven worden gehouden maar in de context van onze kunstmatige samenleving – en de implosie die eraan komt – is de vraag gerechtvaardigd wie hier nu eigenlijk de zombie is.

6. MAAKBAARHEID

Vanwege de uitgebreide herstelstrategieën die ontwikkeld zijn, krijgen de natuurverzorger nogal eens het verwijt bezig te zijn met 'tuinieren'. Dat is dan vooral kortzichtig gedacht. De schaalgrootte waarop levende doden in leven worden gehouden heeft zeer zeker iets kunstmatigs. Maar het is het gevolg van ons natuurbeleid – of liever: het gebrek eraan. Als natuurverzorger kun je weinig doen aan de extreme stikstofuitstoot maar je kunt wel proberen om een leefgebied beter geschikt te maken voor de laatste kwijnende soorten. En je moet doen wat je kunt.

Maar van het beleid mag je iets anders verwachten. Op het ministerie van Landbouw is productie draaien de dominante ideologie: net zoals je mais verbouwt, kun je grutto's verbouwen. In de tijd dat boeren en terreinbeheerders massaal intekenden op het beheerpakket 'kemphaangrasland' is de kemphaan als broedvogel uit Nederland verdwenen. De vogel zelf speelde in de beleidscyclus geen rol. In 2021 publiceerde de Algemene Rekenkamer een rapport waarin stond dat de subsidies in 20 jaar gestegen waren van 4 naar 33 miljoen terwijl het aantal grutto's verder gedaald was van 60.000 naar 30.000. Zoiets leidt kort tot ophef, maar in de praktijk verandert er niets.

Wij mensen zijn eindeloos hardleers. Want ook in het Deltaplan Biodiversiteitsherstel, in de basis een goed initiatief dat ontstond na een korte schokgolf over de massale insectensterfte – 80% aan biomassa in 20 jaar, de schok is inmiddels verdwenen maar de sterfte is gebleven – wordt 'vol ingezet' op 'kritische prestatie indicatoren'. Zoiets klinkt bedrijfsmatig en dat is het doel. Het moet bedrijfsmatig klinken, anders doen bedrijven niet mee, is de veronderstelling. En we hebben te maken met een ideologie waarin bedrijven de samenleving maken. Voorlopig is er nog geen vlinder of vogel geholpen met de KPI's want het is niet duidelijk wat ze precies in beeld brengen én het is niet duidelijk hoe je ervoor zorgt dat ze niet tegen elkaar in werken maar bij elkaar opgeteld ook natuurresultaten opleveren. Dat wordt ook niet duidelijk want er wordt alleen naar de maatregelen gekeken en niet naar hoe de natuur er op reageert. Er zit geen biodiversiteit in de biodiversiteitsmonitoren die ontwikkeld zijn maar zelfbedachte aannames. De soorten zelf worden te moeilijk gevonden. Ze gedragen zich onvoorspelbaar en – in mijn ogen de

werkelijke reden – ze zijn te kritisch. Met de KPI-ontwikkeling wordt de kletsende kaste in beweging gehouden maar de natuur heeft het nakijken.

Van de ‘doelsturing’ die momenteel uitgewerkt wordt, is niet duidelijk wat het doel is en al helemaal niet wat de relatie is tussen de voorgestelde maatregelen en de wettelijke doelen. Dat is op zijn minst onhandig want de wettelijke doelen verdwijnen niet, hoeveel ‘doelsturing’ je er ook tegenaan gooit. Ik vind het ingewikkeld om hier kritisch op te zijn want er werken veel goede mensen met goede bedoelingen, maar het is een ideologisch probleem: de ecologische processen moeten gevangen worden in bedrijfsmatige modellen, terwijl we juist de bedrijfsmatige modellen zodanig moeten aanpassen dat maatregelen binnen de ecologische kaders passen. Niet de kritische prestaties zijn leidend, de resultaten moeten kritisch bekeken worden. En dan weet je welke prestaties er geleverd moeten worden.

De successen zijn vaak te vinden bij particuliere initiatieven van mensen die ergens aan beginnen nog voordat de bedrijfsmodellen er zijn. Ze gebruiken hun hoofd omdat het moet van hun hart. Ze halen resultaten omdat ze resultaten willen halen. Uit evaluaties blijkt dat agrarisch natuur- en landschapsbeheer niet systematisch hoger scoort. Dat betekent niet dat boeren met ANLB-pakketten geen resultaten halen, het betekent dat gangbare boeren die resultaten ook kunnen behalen. De wil maakt het verschil en niet de subsidie. Dat is de ideologie dat er hoe dan ook belastinggeld naar boeren moet.

7. OPTIMISTISCHE PLANNEN

De belangrijkste beleidskeuzes die er de afgelopen 30 jaar op het ministerie van Landbouw gemaakt zijn kenmerken zich door het negeren van wetenschappelijke adviezen ten faveure van ‘optimistische’ plannen die door lobbyisten voor landbouw en andere industrieën worden aangedragen. Waar positivo's spreken over duizend bloemen bloeien – wat meestal betekent dat er in de brainstormfase even geen tijd is voor kritiek – zie je in de natuur dood door duizend sneden: overal gaat alles tegelijk verkeerd.

Sommige soorten zijn zo kwetsbaar geworden dat je ze kunt uitroeien door er per ongeluk op te gaan staan: het laatste leefgebied van de dwergjuffer is zo klein en zo kwetsbaar dat natuurbeschermers het geheimhouden omdat de laatste juffers anders ten onder gaan aan ‘soortenjagers’ die er alles voor over hebben om zo’n zeldzaamheid toe te voegen aan ‘hun lijst’. Soms moet je soorten beschermen tegen liefhebbers van soorten.

Daar tegenover staan mensen die door roeien en ruiten gaan om het allerlaatste exemplaar van een soort te behouden. Er was terechte verontwaardiging in de samenleving toen staatssecretaris voor natuurvernietiging Jean Rummenie (BBB) voorstelde dat we grutto's ook wel kunstmatig konden uitbroeden, maar dat was vooral omdat hij er een verdienmodel voor de pluimveehouderij in zag. Wat veel mensen gemist hebben, is dat we dit in Nederland al jaren doen, op vrij grote schaal zelfs. Vuursalamanders, korhoenders, korenwolven, eikelmuizen, zwartblauwe rapunzel, wilde kool, berggamander, Europese rivierkreeft – allemaal soorten die het zonder dierentuinen, laboratoria en kweek niet redden. Maar moet je er dan maar de stekker uit trekken? Dan weet je zeker dat de soorten verdwijnen.

Dat niet wil zeggen dat de kunstmatige beademing wel werkt. Bij het korhoen hebben natuurbeheerders jarenlang geprobeerd populaties overeind te houden door Zweedse vogels bij te plaatsen. Intussen is het Nederlandse DNA volledig verdwenen en mag bijplaatsen niet meer omdat de vogels het ook in Zweden zwaar hebben. Korenwolven worden voorlopig nog gekweekt in de dierentuin en bijgeplaatst in het wild maar, met uitzondering van misschien een populatie in Centraal Europa, zal ook de Europese hamster waarschijnlijk verdwijnen. In de hortus in Nijmegen doen floristen van Het Levend Archief verwoede pogingen om de Nederlandse berggamander terug te kweken uit zaadjes die net op tijd gewonnen zijn voordat het laatste exemplaar na heftige regenval van de Bemelerberg afspoelde. Wat 150 jaar lang als fikse struik standgehouden heeft, is teruggebracht tot twee sprietjes. Daar zit geen toekomst in.

Dankzij de hoge welvaart zijn we in staat geavanceerde kennis te ontwikkelen over beheer en herstel. Maar met ons geloof in maakbaarheid en onze hang naar efficiëntie overschatten we onszelf systematisch. In het beleid accepteren we vervuiling als natuurlijk gegeven en bestrijden we de verzurende effecten van het teveel aan stikstof met kalk. Vervolgens duurt het jaren voordat onderzoekers erachter komen dat er daardoor op termijn een fosforprobleem in de bodem ontstaat. En herstelstrategieën gericht op fosfor, trekken op hun beurt weer de mangaanbalans uit het lood. Het zijn waterbedeffecten en doordat we in onze hang naar efficiency steeds de randjes op te zoeken, vallen we er geheel een keer overheen.

Het geloof in maakbaarheid zorgt dat we steeds veel te laat in actie komen. Bij de vuursalamander verdween eerst overal het leefgebied tot er nog maar één plek overbleef. In politieke termen is er niks aan de hand. Hij zit er immers nog – en zo streng beschermd was ie nou ook weer niet. Maar toen werd

ineens de populatie gedecimeerd door een uit Azië afkomstige schimmel. We noemen zo'n buitenlandse invloed graag een 'invasieve exoot' omdat we met die terminologie de bedreiging buiten onszelf plaatsen. Maar dat is een misleidende term want we doen het onszelf aan. Wij slepen met al die planten en dieren en we houden er niet mee op hoewel we iedere keer zien dat het misgaat. Natuur gaat kapot aan ideologische dogma's: liever miljoenen aan belastinggeld weggooien dan de verkoop van uitheemse aquariumplanten aan banden leggen. De vrije markt is heilig. En nu vreten de Amerikaanse rivierkreeften het landschap kaal alsof het Bijbelse sprinkhanen zijn. Ze worden daarbij goed op weg geholpen door de waterschappen die met belastinggeld systematisch onze afwatering vernietigen. In de strak geschoonde sloten hebben de kreeften vrij spel terwijl de natuurlijke predatoren zijn verdwenen.

En dat is het belangrijkste dat de portretten van de levende doden laten zien: je kunt natuur niet verbouwen zoals mais op een akker en iedere keer als je dat probeert, mislukt het. Natuurbeleid loopt compleet stuk op denken in termen van efficiency, doelsturing en dashboards met knoppen voor habitat-condities. Bij de stikstofcrisis zijn achtereenvolgende kabinetten steeds bezig geweest met vergunningsruimte vrijspelen in plaats van bezig te zijn met natuurherstel. In Nederland beschermen we natuur niet omdat het een basisvoorwaarde is voor leven en beschaving maar omdat 'het moet van Europa'. En als het een 'moetje' is, werkt het niet. Je moet het echt willen.

Sommige soorten zijn van nature zeldzaam en dan is uitsterven een reëel risico. Maar de levende doden in Nederland laten ook iets anders zien: er zitten soorten bij die normaliter massaal voorkomen. Korenwolven waren ooit een plaagsoort – nu hangen ze aan het infuus. We hadden ooit uitgestrekte hoogvenen met dwergjuffers en verschillende soorten zonnedauw, daar is 1% van over – en voor de intensieve landbouw is zelfs dat te veel. Graslanden vol met zwartblauwe rapunzels, bossen vol zweefvliegen: we zien het onder onze ogen verdwijnen. Er duiken woorden op zoals 'uitsterfsnelheid' die bij zweefvliegen significant hoger blijkt te liggen dan bij bijen. Bijen verdwijnen in lineair tempo, bij zweefvliegen – en dan met name de soorten waarvan de larven bladluizen eten – is er sprake van versneld uitsterven met een exponentieel toenemende verdwijncurve. Dat heeft grote gevolgen voor 'ecosysteemdiensten' zoals natuurlijke plaagbestrijding.

Bij veel soortgroepen zie je eerst de zeldzame soorten in de problemen komen, waarna de algemene volgen. Eerst verdween de kleine heivlinder door overmaat aan stikstof maar zijn algemene, talrijkere broertje, de heivlinder, gaat er achteraan. De lange zonnedauw is goed beschouwd al weg

maar de algemene rondbladige zonnedauw gaat ook hard achteruit. De talrijke venglazenmaker is tegenwoordig net zo zeldzaam als de zeldzame hoogveenglazenmaker. En allebei gaan ze het loodje leggen. Soms is dromen over herstel niet realistisch. Maar de gieren zitten op het vinkentouw: ze worden beloond voor hun nalatigheid, kwaadaardigheid en onwil. Als je geen zin hebt om je natuur te beschermen moet je het gewoon kapot maken, zo hard, zo wreed dat je het niet langer meer kunt beschermen. Dan zijn de doelen niet langer 'realistisch'.

8. REALISTISCHE DOELEN

Bij de term 'realistisch' moet je in deze context altijd even kijken welke realiteit er precies bedoeld wordt. Meestal gaat het bij natuurdoelen niet om de fysieke, meetbare condities die nodig zijn voor een gezonde leefomgeving maar om mensen die geen zin hebben om te veranderen. En mensen die ergens geen zin in hebben gaan moeilijk doen. Mensen met macht kunnen zo goed moeilijk doen dat eenvoudige problemen ineens heel 'complex' geworden zijn.

Ondernemers die klagen over 'haalbare doelen' hebben vaak achterhaalde verdienmodellen en zijn eigenlijk meer steuntrekkers dan ondernemers. Met 'realistisch beleid' bedoelen ze dat ze geen idee hebben hoe ze echt moeten veranderen want ophouden met vervuilen vinden ze 'niet realistisch'. Waarmee ze laten zien dat ze geen verdienmodel hebben want ze mogen de vervuiling niet meer gratis afwentelen op de samenleving. De realiteit die ze niet toelaten, is dat we vol gas naar de afgrond rijden en niet bijsturen maar het gaspedaal alleen maar verder intrappen.

Realistisch beleid betekent: keuzes baseren op wetenschappelijke adviezen binnen wettelijke kaders. Er valt voor veel sectoren nog prima te boeren maar er vallen een paar grote jongens uit de Quote 500.

Het natuurproductiebeleid dat bij landbouw in zwang geraakt is, kan maar moeilijk omgaan met de realiteit van meervoudige afhankelijkheden. Stikstof en waterkwaliteit spelen overal maar broedende oehoes moeten ook nog beschermd worden tegen natuurtoerisme. Toch is verstoring niet altijd negatief want sommige padden zijn juist wel weer gebaat bij af en toe een motorcross-evenement door het terrein.

Natuur is nooit simpel, altijd situationeel en de uitzondering is de regel. Dat vraagt nogal wat van beleid. In het natuurbeleid begrijpen we soorten alleen nog in termen van een naam op een lijst en niet meer als functionele indicator

voor een breder begrip van natuurkwaliteit. De aanwezigheid van een soort als de juchtleerkever betekent dat er mooie, oude cultuurhistorisch belangrijke bomen in het landschap aanwezig zijn. Maar net als pruikzwammen duiken de kevers op in stervende bomen en omdat we beheer niet aansturen op het niveau van landschappen verdwijnen deze soorten steeds weer kort nadat ze opduiken. En als een kwaliteitsindicator al moeilijk is, is het beeld van een 'broeder' of 'kritische vriend' nog ingewikkelder. Terwijl planten, paddenstoelen en schimmels dat allemaal kunnen zijn.

Wij vinden een iPhone 16 al heel wat, maar de soorten die we nu zien, hebben miljoenen jaren *research and development* achter de rug. De staart van een walvis heeft al die tijd gehad om de optimale vorm te ontwikkelen om verbranding om te zetten in beweging. Daar kunnen we van leren, bijvoorbeeld als we windmolens of scheepsschroeven willen ontwikkelen. Maar door onze objectiveringsdrang leren wij niet meer van de natuur.

Ook dit is in de portretten van de dodo's terug te zien. Soorten die 'stuurbaar' zijn, kunnen we redelijk goed beschermen. Een geelbuikvuurpad bijvoorbeeld, stelt niet heel hoge eisen aan de leefomgeving en gedijt goed in kleine leefgebieden. Dus als een paar betrokken burgers, bedrijven en boeren zich samen inspannen, krijgen ze de aantallen wel weer omhoog. Niet eenvoudig, niet meteen, maar het kan. Bij soorten die systemen nodig hebben die groter zijn dan wij, is het een heel ander verhaal. Dat betekent dat wij ons aan moeten passen. Soorten als rivierprik, paling of Bataafse stroommossel hebben hele riviersystemen nodig. Dat gaat ons te ver om dat aan te passen en dan komt die verwrongen realiteitszin weer op tafel.

Natuurbescherming moet tenslotte wel 'realistisch' blijven. Met die term wordt bedoeld dat je de dominante economische krachten niet in de weg mag zitten – en de rivier is er voor de scheepvaart. Als het puntje bij het paaltje komt, zie je dat we in Nederland best iets voor de natuur willen doen – we bouwen dure ecoducten – maar we zijn te beroerd om er ook iets voor te laten. We hebben niks tegen natuur maar het moet wel vrijblijvend blijven. De enige verplichting die we tolereren is een inspanningsverplichting – vooruit dan maar, we gaan het proberen.

Daar zit ook een machtsanalyse in. De politiek filosoof Isaiah Berlin maakt een onderscheid tussen positieve vrijheden en negatieve vrijheden; simpel gezegd, de vrijheid om dingen te doen en de vrijheid om met rust gelaten te worden. Met de vrijheid om dingen te doen, is het goed geregeld maar de vrijheid om met rust gelaten te worden, is verdwenen. Dat zet de mensen

met middelen en mogelijkheden op voorsprong die ten koste gaat van de zwakkere krachten in de samenleving wier negatieve vrijheden niet meer beschermd worden. Waar ecologen het hebben over de drie V's – voedsel, veiligheid en voortplanting – zie je in de beschreven portretten de terreur van drie andere V's – veehouderij, vrijhandel en vervuiling. Het zijn 'rechtse hobby's' die een onevenredig groot beslag leggen op de beschikbare leefruimte waardoor de negatieve vrijheid om niet in aanraking te komen met pesticiden, PFAS, zoönosen, exotische ziektes, stank, herrie en andere overlast verdwijnt.

Ten onrechte wordt vaak het frame neergezet van economie tegenover ecologie – wil je voedsel en spullen of natuur? – maar het gaat om een machtige, vervuilende minderheid tegenover een overweldigende meerderheid die natuurbehoud van groot belang vindt. Er is geen lelieteelt in Wassenaar. Geen Q-koorts in Amsterdam-Zuid.

Niet alleen het kapitaal maar ook de natuurbeschermingsregels zelf houden positieve ontwikkelingen tegen. Je kunt in Nederland exotische salamanders en allerlei invasieve tuin- en waterplanten kopen maar handel in inheemse soorten zoals kamsalamander is verboden. Het dogma van de vrijhandel leidt tot miljoenen zo niet miljarden aan maatschappelijke schade – en doden zoals de vuursalamander en de Europese rivierkreeft – maar dierhandel aan banden leggen is ingrijpen in de markt. En dat is vloeken in de kerk. Omgekeerd; als je in je tuin een mooie waterpartij wil maken kun je geen inheemse dieren kopen om het systeem wat meer compleet te maken. En je mag ze niet in het wild gaan vangen.

Onze natuurbeschermingsregels zijn erop gericht de status quo te beschermen, niet om de balans tussen mensen en de natuurlijke leefomgeving te herstellen. En dat is logisch: het natuurbeleid is gemaakt bij het ministerie van Landbouw en daar denken ze niet in termen van ecologische processen maar in termen van productie en efficiency. Als je efficiënt wil zijn, heeft het vloodschedemos geen toekomst. Je kunt voor een fractie van de prijs veel méér natuur krijgen. Dat zoiets alleen op papier werkt, vinden te weinig mensen op belangrijke plaatsen een probleem.

9. ORGANISCH BELEID: OMARM DE ONZEKERHEID

Waar is dan de hoop? Die is gelegen in het durven verliezen van de controle. Op zoek naar de successen van de Nederlandse natuurbescherming kom je al snel uit bij Ruimte voor de Rivier. Dat begon ooit met Plan Ooievaar, vernoemd naar de zwarte ooievaar die dan terug zou keren in de hardhout

oibossen langs de vrij stromende rivieren. Er gebeurde allerlei mooie en succesvolle ontwikkelingen maar die zwarte ooievaar is er nog niet. Als je alleen heel doelgericht en efficiënt zou moeten werken, zou je het plan mislukt noemen. Dat is het natuurlijk niet en dat zegt gelukkig ook niemand. Maar het laat wel zien hoe het moet: met visie en met ausdauer.

Overall waar we het 'niet meer aan kunnen', liggen kansen. Als de Hollandse zuinigheid het gaat winnen van de Hollandse aanharkwoede kan er op korte termijn veel gewonnen worden. Maar op de langere termijn moeten de negatieve vrijheden weer in balans gebracht worden met de positieve. En dat betekent afscheid nemen van het principe 'de vervuiler wordt betaald' om terug te keren bij 'de vervuiler betaalt.' Ook hier kan Hollandse zuinigheid ons redden. Het nudgen en verleiden met subsidies is spuugduur en het werkt niet, terwijl normeren en handhaven juist geld oplevert. Je kunt dan boetes uitdelen in plaats van miljoenen, daar kun je dan mooi de transitie mee financieren. Zodra er een ministerie komt dat de samenleving dient, en niet de belangen van één sector kun je ermee beginnen. Dat betekent een ministerie van de Leefomgeving – of iets anders. Maar het ministerie van Landbouw moet worden opgeheven anders gaat het niet lukken.

Voor geelbuikvuurpadden en andere amfibieën zijn de overstromingen als gevolg van klimaatopwarming goed nieuws. Door heftige regenval veranderen de paden in het Limburgs heuvellandschap geregeld in kolkende bergbecken. Normaal gesproken worden die paden dan weer hersteld, maar naarmate dit vaker gebeurt, zullen de overheden het 'laten lopen' – het wordt te duur en te veel werk. In de diep uitgesleten regengeulen ontstaan dan plekjes waar de geelbuiken zich kunnen vestigen. Daar zit een andere filosofie onder: niet langer maakbaarheid en controle maar aanpassen en meebewegen met veranderende omstandigheden.

Wat we daarvoor overwinnen moeten is angst. Het portret van de wolf laat ons zien hoe slecht ons dat eigenlijk afgaat. De gedachte dat wij ons moeten aanpassen aan een andere toppredator doet sommigen van ons ontsteken in woede. Het is een primitieve angst voor het onbekende die ons ook op een hoger schaalniveau verlamt. We zien al jaren dat het controlemodel in natuur en landbouw niet werkt en toch durven we het stuur niet los te laten en weigeren we vaak zelfs om bij sturen. Het draagvlak voor natuur is in Nederland astronomisch hoog omdat de meeste mensen begrijpen dat schone lucht een levensvoorwaarde is en dat je een gezonde bodem nodig hebt om voedsel te verbouwen. Toch kiezen we in politieke termen nog steeds liever voor een zekere catastrofe dan voor de angst voor het onbekende. Van onze

veehouderij zijn de verwoestende elementen kraakhelder in beeld gebracht. Maar wie pleit voor alternatieve vormen van landbouw moet alles tot drie cijfers achter de komma becijferen. Wie dat probeert, wordt bedolven onder allerlei 'wat als?' vragen, die veel verder gaan dan de dunne optimistische berekeningen over de te verwachten baten.

Toch moeten we de sprong in het diepe overwegen. De schubvaren bijvoorbeeld, laat zien dat je op onverwachte plekken ook onverwachte resultaten kunt boeken. De vondst van één zeldzaam sporenplantje heeft het denken over natuur in de stad op zijn kop gezet en daarmee de stad én de natuur veranderd. Het hoeft allemaal niet ingewikkeld te zijn. Het draagvlak voor natuur is onverminderd groot en ook de natuurbeelden vertonen een hoge mate van overeenkomst. Planten en dieren hebben een gezonde leefomgeving nodig met een beetje ruimte en variatie. Waar planten en dieren dood gaan van eentonigheid, sterven de mensen van verveling.

Op die manier laten de portretten van de dodo's zien dat natuurherstel niet alleen gaat over het redden van een soort, maar juist over het herstel van de relatie tussen mens en natuur. Dat zo iets ook kan lukken midden in het centrum van Amsterdam geeft hoop. En dat is nodig om te voorkomen dat we zelf de weg van de dodo gaan bewandelen.

Tekst © 2025, Sander Turnhout
Beeld © 2025, Jochem Witteveen

Vormgeving Sam Gobin
Omslag Bart van den Tooren

2025, KNNV Uitgeverij, Zeist; 1^e druk
ISBN 978 90 5011 985 6
NUR 410, 420, 430
www.knnvuitgeverij.nl

In samenwerking met

Natuur ontdekken en beleven

KNNV Uitgeverij is de uitgever van informatieve boeken over natuur & duurzaamheid. Je vindt bij ons inspirerende boeken op het gebied van Groene Lifestyle, Kind & Natuur, Wildlife & Reizen en Filosofie & Wetenschap. Daarmee geeft de uitgeverij waardevolle kennis door aan een breed publiek. Zo dragen we bij aan de bescherming van de Nederlandse natuur en aan het plezier dat je eraan beleeft.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, microfilm, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

notes:

ily cere- cahiers is a collection of texts (fragments). it is a branch of the collective *it is part of an ensemble*. these texts function as starting points for dialogues within our practice. we also love to share them with guests and visitors of our projects.

the first copy of *ily cere- cahier 39* was printed in september 2026

1	the artist as producer in times of crisis	okwui enwezor
2	the carrier bag theory of fiction	ursula k. le guin
3	arts of noticing	anna lowenhaupt tsing
4	whatever & bartleby	giorgio agamben
5	notes toward a politics of location	adrienne rich
6	the intimacy of strangers	merlin sheldrake
7	the zero world	achille mbembe
8	why do we say that cows don't do anything?	vinciane despret
9	nautonomat operating manual	raqs media collective
10	on plants, or the origin of our world	emanuele cocchia
11	hydrofeminism: or, on becoming a body of water	astrida neimanis
12	the gift and the given	eduardo viveiros de castro
13	the three figures of geontology	elizabeth a. povinelli
14	what lies beneath	george monbiot
15	sculpture not to be seen	elena filipovic
16	the onion	kurt schwitters
17	tentacular thinking	donna j. haraway
18	toward a symbiotic way of thought	vincent zonca
19	living with birds	len howard
20	why look at animals?	john berger
21	quantum listening	pauline oliveros
22	politics of installation	boris groys
23	some notes on drawing	amy sillman
24	depiction, object, event	jeff wall
25	cyber-teratologies	rosi braidotti
26	love your monsters	bruno latour
27	arts of living on a damaged planet	multiple authors
28	what is it like to be a bat?	thomas nagel
29	dazzling diversity: the biology of chiroptera	tessa laird
30	what is an owl?	stephen moss
31	the gender of sound	anne carson
32	the euphio question	kurt vonnegut
33	listening to the tree of life	karen bakker
34	organic music societies	multiple authors
35	klittenbandjes	hay wijnhoven
36	rachel carson	a fable for tomorrow
37	listening music	john maus
38	wolf trilogy	angela carter
39	over leven	sander turnhout
40	hele dagen tussen levende wezens	estelle zhong mengual
41	the earthly community	achille mbembe
42	riding the blinds	maggie nelson
43	notes on gesture	giorgio agamben
44	the living mountain	nan shepherd
45	the ecological crisis as a crisis of sensibility	baptiste morizot

ilycere-cahiers.com
blyisnokino.com
itispartofanensemble.com
peelrealounoun.com
naipattaofficial.com
onarynornotice.com
theques-verlag.com

